

Hawaiian

Title 8
Department of Education

Subtitle 2
Education

Part 1
Public Schools

Chapter

Student Misconduct,
Discipline, School Searches
and Seizures, Reporting
Offenses, Police Interviews
and Arrests, Restitution
for Vandalism, Complaint
Procedure and Investigation
of Discrimination, Harassment
(Including Sexual Harassment),
Bullying and/or Retaliation

19

NĀ LULA HO'OMALU O HAWAI'I

PO'OMANA'O 8

KA 'OIHANA HO'ONA'AUAO

LALOPO'OMANA'O 2

KA HO'ONA'AUAO

MĀHELE 1

NĀ KULA AUPUNI

MOKUNA 19

KA HANA HEWA A KA HAUMĀNA, KA HO'OPA'I, KA HULI A ME KE
KĀ'ILI 'ANA MA KE KULA, KA HŌ'IKE 'ANA I NĀ HEWA, KA
NINANINAU A ME KA HOPU 'IA 'ANA E KA MĀKA'I, KA UKU PĀNA'I
'ANA NO KA LUKU WALE, KE KA'INA HANA NO KA HO'OPI'I A ME
KA HO'OKOLOKOLO 'ANA I KA HO'OKAE, KA HO'OULUHUA (A ME
KE KEKOHALA), KA HO'OMA'AU A ME/A I 'OLE KA HO'OPA'I PĀNA'I

Lalomokuna 1 Nā ‘Ōlelo Laulā

- §8-19-1 Ke Kālainana‘o
- §8-19-2 Nā Wehewehena
- §8-19-3 Ka Ha‘apili ‘ana
- §8-19-4 Ka Ho‘oka‘awale ‘ana
- §8-19-4.1 Ka pono ho‘olaha ‘ole ‘ia o ka ikepili pilikino o ka haumāna

Lalomokuna 2 Ka Hana Hewa a ka Haumāna a me ka Ho‘opa‘i
ma ka Makahiki Kula Ma‘amau

- §8-19-5 Nā ho‘opa‘i; ke kuleana
- §8-19-6 Nā hana haumāna i pāpā ‘ia; nā kūlana o nā hewa
- §8-19-7 Ke kīpaku koke no ka ho‘opōpilikia
- §8-19-7.1 Ka ho‘okolokolo ‘ana
- §8-19-8 Ka ho‘opa‘i noho hale
- §8-19-9 Ke ka‘ina hana kū i ke kāmāwai no ka ho‘opa‘i noho hale he
‘umi mau lā a ‘oi aku paha, ka ho‘opa‘i ho‘one‘e, a me
ka ho‘oku‘u loa ‘ana
- §8-19-10 Ka lō‘ihi o ka wā ho‘opa‘i
- §8-19-11 Nā ho‘ona‘auao ka‘a‘oko‘a a me nā mea kāko‘o ‘ē a‘e no nā
haumāna ‘a‘e i nā lōina o kēia mokuna

Lalomokuna 3 Ka Hana Hewa a ka Haumāna a me ka Ho‘opa‘i
ma ke Kula Kauwela

- §8-19-12 Nā ho‘opa‘i; ke kuleana
- §8-19-13 Nā hana haumāna i pāpā ‘ia; nā kūlana o nā hewa

Lalomokuna 4 Ka Huli a me ke Kā‘ili ‘ana ma ke Kula

- §8-19-14 Ke kulekele no ka wehe a huli ‘ana ma loko o ka pahu laka
haumāna
- §8-19-15 Ke kulekele no ka huli laulā a me ke kā‘ili ‘ana ma ke kula
- §8-19-16 Ke kuleana
- §8-19-17 Nā ‘ano e ho‘okō ‘ia ai ka huli laulā a me ke kā‘ili ‘ana ma
ke kula
- §8-19-18 Nā ‘ano huli a kā‘ili paha i pāpā ‘ia

Lalomokuna 5 Ka Hō‘ike ‘ana i nā Hewa

- §8-19-19 Ka hō‘ike ‘ana i nā hewa kūlana A a kūlana B i hana ‘ia ma
ke kula
- §8-19-20 Ka ho‘āhewa ‘ole ‘ia ‘ana ma hope o ka hō‘ike ‘ana i nā
hewa
- §8-19-21 Ka hō‘ike ‘ole ‘ana i nā hewa kūlana A a kūlana B i hana ‘ia
ma ke kula; nā hopena

Lalomokuna 6

Nā Ninanināu a me ka Hopu 'ia e ka Māka'i

- §8-19-22 Ka ninanināu 'ia 'ana e ka māka'i ma ke kula no nā hewa pili i ke kula
 §8-19-23 Ka ninanināu 'ia 'ana e ka māka'i ma ke kula no nā hewa pili 'ole i ke kula
 §8-19-24 Ka hopu 'ia 'ana e ka māka'i ma ke kula

Lalomokuna 7

Ka Uku Pāna'i no ka Luku Wale

- §8-19-25 Ke kuleana uku pohō no ka luku wale
 §8-19-26 Nā ka'ina hana pili i ka luku wale
 §8-19-27 Ho'opau 'ia
 §8-19-28 Ho'opau 'ia
 §8-19-29 Ho'opau 'ia

Lalomokuna 8

Ke Ka'ina Hana 'ana no ka Ho'opii a me ka Ho'okolokolo 'ana i ka Ho'okae, ka Ho'ouluhua (a me ke Kekohala), ka Ho'oma'au a me/a i 'ole ka Ho'opa'i Pāna'i

- §8-19-30 Ke ka'ina hana no ka ho'opii
 §8-19-31 Ka ho'okolokolo 'ana
 §8-19-32 Ka ho'omau i ka ho'okolokolo 'ana
 §8-19-33 Ke kōkua 'ōlelo, kōkua kākau, a me ke kākō'o kūpono 'ē a'e
 §8-19-34 Ka pāpā 'ia 'ana o ka ho'opa'i pāna'i
 §8-19-35 Ka pono 'imi kōkua

He 'Ōlelo Mo'okū'ikena: Ua ho'okumu 'ia kēia mokuna ma muli o kā ka 'Oihana Ho'ona'auao "Rule 21, Relating to Student Discipline" [Pa'a 3/28/64; am 11/29/73; am 5/01/76; R 9/1/82]; "Rule 3, Relating to Police Interviews and Arrest of Students During School Hours" [Pa'a 9/23/63; am 6/20/77; R 9/1/82]; "Rule 24, Relating to Students Smoking on School Premises" [Pa'a 3/28/64; R 9/1/82].

LALOMOKUNA 1

NĀ 'ŌLELO LAULĀ

§8-19-1 Ke Kālainana'o. (a) Ua ho'okumu ko Hawai'i i 'ōnaehana ho'ona'auao aupuni a kākō'o mau 'ia no ka moku'āina holo'oko'a. 'O ke koina hele kula ka mea e hiki ai i kēlā a me kēia haumāna ke hele i kahi e ho'ona'auao 'ia ai. Ma waho aku o ka ho'ona'auao 'ia 'ana ma ka makahiki kula, hiki i ka haumāna ke koho e hele a hele 'ole paha no ke a'o hou 'ia 'ana a me ka mālama hou 'ia ana ho'i ma loko o ka 'ōnaehana ho'ona'auao ma ke kula kauwela, he papahana kauwela kū'oko'a ho'i. Eia nā ho'ohiki a

ka 'oihana:

- (1) E mālama i ke kaiapuni a'o kūpono loa no ka haumāna;
- (2) E koho i nā kumu kūpono no ke a'o 'ana i ka haumāna; a
- (3) E kōkua i ka haumāna i ka holomua ma nā papahana 'ē a'e.

I ka makahiki 1996, ua ho'okumu ka 'oihana i papahana 'ōnaehana i alu like pū 'ia, 'o ia ho'i 'o ke Comprehensive Student Support System (CSSS), no ke kāko'o a mālama 'ana i nā haumāna a pau ma ka 'ao'ao 'imi na'auao, laulauna, pilina'au, a me ke kaiapuni pilikino e a'o pono ai a hō'ea lākou i ke kūlana na'auao. He kaiulu CSSS e pili lokomaika'i ai nā haumāna, nā kumu, nā 'ohana, a me nā 'oihana e alu like ana e ho'olako pono aku i nā hana lawelawe no nā haumāna a pau. 'O ka pahuhopu a ka 'ōnaehana kula ke a'o 'ana ma nā kaiapuni a'o palekana a pono me ke aloha a me ka mālama pū.

(b) 'O ke kuleana o kēlā a me kēia haumāna ka lawena hō'ihi kanaka, ka ho'okō kuleana, ka ho'okae 'ole, ka noho palekana, a me ka hahai 'ana i nā lula maika'i ma luna o nā alakau halihali haumāna, a ma nā hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi. Kāko'o ka 'oihana ma ka ho'opa'a 'ana i 'ōnaehana ka'akālai 'a'ako 'ē no ke a'o 'o'ole'a 'ana ma ke kula.

(c) Eia na'e, ke 'a'e ka haumāna i nā lōina, nā lula, a me nā kānāwai i ho'opa'a 'ia na ka 'oihana, ka moku'āina, a me ko laila po'e paha, e hiki i ka 'oihana ke ho'opa'i aku e kūlike ana me kēia mokuna. Eia nā kumu o ka ho'opa'i 'ana a ko ke kula:

- (1) No ka paipai a me ka mālama 'ana i kahi kaiapuni ho'ona'auao malu a palekana;
- (2) No ke a'o 'ana a me ka mahalo 'ana i ka lawena kūpono e pono ai ka ho'ona'auao 'ana a me ka ho'omohala kanaka 'ana;
- (3) No ke kāohi 'ana i nā haumāna 'a'ole e ho'opilikia i ka ho'ona'auao 'ana, 'a'ole e hana 'ino a ho'opō'ino iā lākou iho, a 'a'ole ho'i e pu'aki;
- (4) No ka paipai 'ana i ka lawena kūpono a ka haumāna i holo pono nā hanana ho'ona'auao me ka ho'okō pū i nā kuleana; a
- (5) No ka ho'ōki 'ana i nā 'ano like 'ole o ka ho'okae (a me ka ho'okae kū'ē kānāwai), ka ho'ouluhua (a me ke kekohala), a me ka ho'oma'au 'ana i kekahi haumāna ma muli o kekahi 'ano ona i ho'omalū 'ia.

(d) No ka limahana ho'ona'auao e alaka'i ana a e komo ana paha i kekahi polokalamu kula, papahana kula, a hanana kula i kāko'o a 'āpono 'ia e ka 'oihana, a no ka limahana i hai 'ia e ho'okō i kekahi kuleana ho'ona'auao, he kūpono ke maha ka na'au o lākou i ka 'ike ē, 'a'ole ana e ho'opilikia a ho'okolohe 'ia e nā haumāna, a 'a'ohe hana 'ino a 'ōlelo ho'oweliweli 'ana mai ho'i.

(e) Ma waho a'e o ka ho'opa'i 'ana i hō'ike 'ia ma kēia mokuna, he pono ka uku pāna'i no ka luku wale a me ka palaheha e like me ka 'ōlelo o kēia mokuna. 'O ke kumu o ka uku pāna'i ka ho'ōki 'ana i nā hana luku wale a palaheha a no ka loa'a 'ana o ka uku no nā mea pohō ma muli o ka luku wale a palaheha.

(f) I kekahi manawa, e ninaninau 'ia nā haumāna a ho'opa'a 'au'a 'ia paha e ka māka'i. 'O kekahi mau kumu o kēia mokuna ka ho'opalekana 'ana i nā kuleana a me nā pono o nā haumāna ma laila, ka laulima 'ana me nā māka'i no ko lākou ho'okō hana 'ana, ka mālama 'ana i ke kūlana o ke kula, a me ka ho'okuleana 'ana i ka po'e

hana. [Eff 9/1/82; am 5/23/86; am and comp 7/19/93; am and comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS §§302A-1101, 302A-1112)

§8-19-2 Nā Wehewehena. Eia nā wehewehena hua'ōlelo no kēia mokuna:

'O ka "ōlelo hō'ino" ka ho'opuka 'ana i nā 'ōlelo kūpono 'ole, e like ho'i me nā hua'ōlelo 'ino, nā inoa kapakapa 'ino, nā 'ōlelo kūamuamu, a pēlā hou aku, 'a'ole na'e 'o kēia mau mea wale nō.

'O ka "hō'eha kino" ka hō'eha a ho'opō'ino 'ana i ke kino o kekahi kanaka me ka ho'ohana a ho'ohana 'ole 'ana i kekahi 'ikamu ho'oweliweli, me ka ho'omaopopo a me ka mana'o hana 'ino, a i 'ole ma muli o ka no'ono'o 'ole a palaheha paha.

'O ka "ho'oma'au" ka hō'eha, ka hō'ino, ka ho'ohilahila, a me ka ho'omaka'u 'ana i ka haumāna ma'amau, a me ka haumāna o ke kūlana i ho'omalū 'ia paha, ma o ka palapala, ka 'ōlelo, ke ki'i, a me nā hana pilikino 'ē a'e, i hana ho'i e lilo ai ke kaiapuni ho'ona'auao i wahi ho'omaka'u, ho'oweliweli, a ho'omāino paha ma muli o ka nui, ke ko'iko'i, a me ka hō'ike pinepine 'ana o ia hana 'ino.

'O ka "wāwahi hale" ke komo wale 'ana a i 'ole ka noho 'ana i loko o kahi hale 'oihana me ka 'ae 'ole 'ia e ka po'e kula, me ka mana'o e hana hewa i kekahi kanaka, ka pono kula, a i 'ole kekahi waiwai 'ē a'e ma ke kula.

'O ka "Child Welfare Services" ke Ke'ena Ho'omalū Kamali'i o ka 'Oihana Lawelawe Kanaka Moku'āina o Hawai'i.

'O ka "Civil Rights Compliance Branch" ke ke'ena nona ke kuleana o ka nānā 'ana a me/a i 'ole ka ho'okolokolo 'ana i ka ho'okae, ka ho'ouluhua (a me ke kekohala), a me/a i 'ole nā kumu ho'opi'i o ka ho'oma'au i ho'ākāka 'ia ma kēia mokuna.

'O ka "hō'alo papa" ka hō'ea 'ole 'ana o kekahi haumāna i ka papa me ka 'āpono 'ole 'ia.

'O ka "luna ho'omalū kalana" ke po'o luna ho'okele o ke kalana a me nā kaiāulu kula o loko.

'O ka "waiwai i pāpā 'ia" nā pono i pāpā 'ia ma ke kahua kula i ho'ākāka 'ia ma nā lula kūloko o ke kula, ma waho a'e o nā mea i pāpā 'ia ma ke kānāwai, ma muli o ka hō'eha kino a ho'okolohe 'ana paha i ka holo pono o ke kula i ka wā ma mua.

'O ka "lā'au kapu" kekahi lā'au a mea 'ona 'ē a'e paha i ho'ākāka 'ia ma nā māhele I a hiki i ka V o ka Mokuna 329, Hawai'i Revised Statutes.

'O ka "ho'oponopono a kūkā pū me ka haumāna" ka hālāwai 'ana o ka haumāna me kekahi luna ho'okele, kāna (mau) kumu, a me/a i 'ole kona makua, no ke a'oa'o 'ana i ka lawena kūpono.

'O ke "kīpaku koke no ka ho'opōpilikia" ke kīpaku koke 'ia 'ana o ka haumāna mai ke kula aku ma muli o ka ulia pōpilikia, no ka mea, ua mōakāka he 'ano ho'oweliweli hikiwawe ka hana a ka haumāna i kona palekana pono'i a i ka palekana pilikino o kekahi po'e 'ē a'e, a i 'ole ua nui 'ino ka ho'okolohe 'ana o ka haumāna, a he pono kona kīpaku koke 'ia 'ana no ka mālama 'ana i ka pono o nā haumāna 'ē a'e e 'imi na'auao me ka pilikia 'ole.

'O ka "ho'oma'au keleka'a'ike" nā hana 'ino keleka'a'ike, e like ho'i me nā mea i ho'ouna 'ia ma o ka Pūnaeweale, ke kelepona lawe lima, nā hāme'a lawe lima uea 'ole 'ē a'e, a pēlā hou aku, 'a'ole 'o kēia mau mea wale nō, mai kahi haumāna a i kekahi haumāna a limahana paha, no ka hō'eha, ka hō'ino, ka ho'ohilahila, a me ka

ho'omaka'u 'ana i ka haumāna a limahana paha, a lilo ke kaiapuni ho'ona'auao i wahi ho'omaka'u, ho'oweliweli, a ho'omāino ma muli o ka nui, ke ko'iko'i, a me ka hō'ike pinepine 'ana o ia hana 'ino. Hiki ke 'ike 'ia ka ho'oma'au keleka'a'ike:

- (1) Ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho ho'i o ke kahua kula kekahi;
- (2) Ma loko o ka 'ōnaehana 'ikepili 'oihana ma nā ka'a'ike i 'āpono 'ole 'ia e ka 'oihana; a
- (3) Ma loko o ka 'ōnaehana pūnaeweke 'ē a'e ma waho o ke kula, inā pilikia ke kaiapuni ho'ona'auao ma muli o ia hana.

Eia hou, i kekahi manawa, pili ka ho'oma'au keleka'a'ike i ke kūlana ho'omalū 'ia o ka po'e, e like ho'i me ka lāhui, ka 'ili, ka ho'omana, ke keka, ke kuana pilina, ke kuana keka, ka hō'ike keka, ke kūlana makahiki, ke aupuni kumu, ka hanauna, ke kīnānā, ka hi'ona kino, ke 'ano pilikino, ke kūlana waiwai, a pēlā hou aku, 'a'ole 'o kēia mau mea wale nō.

'O ka "mea a 'akano' weliweli" nā 'ano like 'ole o nā mea pahū, 'o ka 'ikamu, 'o ka 'akano, 'o ke kemikala ho'i, inā he 'eu a 'eu 'ole ke 'ano, a ua 'ike 'ē 'ia, 'o ka hopena o ka ho'ohana 'ia 'ana ka hō'eha kino a ho'omake paha. 'O kekahi mau la'ana o ia mau mea nā pahi, nā pōkā pahū paipu, nā pahūpahū, ke kīkina pepakene, ke kīkina kemikala, nā mea paio lima e like me ka lā'au ihe a me nā lapa nou hōkū; nā mea 'eu 'ole e like me nā paipu, nā lā'au, a me nā lā'au pōhili i hili aku iā ha'i me ka mana'ō ho'oweliweli a hō'eha kino, a pēlā hou aku, 'a'ole 'o kēia mau mea wale nō.

'O ka "mea pepehi" kekahi mea i hana 'ia no ho'okahi wale nō kumu, no ka pepehi a hō'eha kino. 'O kekahi mau la'ana o ia mau mea pepehi ka pahi 'ō, ka pāhoa, ka pahi butterfly, ka pahi panau, nā mea blackjack, ka slug shot, ka billy, nā pu'upu'u lima mekala, a pēlā hou aku nā mea pepehi 'ē a'e no ka hō'eha kino a ho'omake, 'a'ole 'o kēia mau mea wale nō.

'O "Oihana" ka 'Oihana Ho'ona'auao.

'O ka "ho'opa'i 'au'a" ka 'au'a 'ia 'ana o ka haumāna ma ke kahua kula ma waho o nā hola a'o ma'amau no ka ho'okō 'ana o ka haumāna i kekahi mau hana ho'ona'auao kula a ha'awina 'ē a'e paha i koi 'ia e nā luna kula ma ke 'ano he ho'opa'i no ka hana hewa a ka haumāna.

'O ka "ho'opa'i ho'one'e" ke kīpaku 'ia 'ana o ka haumāna mai kona kula i hele ai ma muli o kona 'a'e 'ana i nā lōina o ka paukū 8-19-6. Pili 'ole kēia 'ano ho'opa'i ho'one'e i ka ho'opau 'ia o ka 'ae komo kula kaiāulu 'oko'a ma lalo o ka mokuna 13 o ke po'omana'ō 8 i ka wā i hō'ole 'ia ai ke kumu e komo kula kaiāulu 'oko'a ai.

'O ka "ho'okae" ka hō'ole 'ana i ke komo pū 'ana o ka haumāna, a me ka ho'onele 'ana i ka haumāna i nā pono 'ole mai nā papahana a hanana ho'ona'auao o ka 'oihana, a me ka hana 'oko'a 'ana i ka haumāna ma muli o kekahi kūlana ho'omalū 'ia.

'O ka "ho'oku'u loa" ke kīpaku 'ia 'ana o ka haumāna mai nā kula aupuni o Hawai'i no ke koena o ka makahiki kula a i 'ole no kekahi wā 'a'ole i emi mai i ho'okahi makahiki no nā 'a'e kapu pili i nā pū.

'O ka "hana 'ino" kēia mau hana a lawena e ho'ākāka 'ia nei ma lalo, i hana 'ia ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke

kahua kula kekahi:

- (1) 'O ka hakakā a me ka ho'oweliweli 'ana me ka lawena hō'ino a ho'opilikia, e like ho'i me ka 'uā 'ana;
- (2) 'O ka hana kuli 'ana i mea ho'okolohe i ka holo pono 'ana o ke kula;
- (3) 'O ka ho'opuka 'ana i nā mana'o hō'eha, ka hō'ike 'ana i nā kuhi lima pelapela 'ino a lawena ho'onāukiuki paha, a i 'ole ka 'ōlelo ho'omāino 'ana e hahana 'ino ai ka hāpane hō'ino a ha'i;
- (4) 'O ka ho'olilo 'ana i kekahi wahi i wahi ho'omaka'u a i wahi ho'oma'au kino ma muli o ka hana 'ana i kekahi hana i 'āpono 'ole 'ia me ka loa'a 'ole o kekahi laikini a palapala 'ae;
- (5) 'O ka ho'ohihia a ālai 'ana paha i kekahi kanaka ma ke kula aupuni i mea e mākilo a nonoi ai no nā 'ano mea like 'ole; a
- (6) 'O ka ho'opā pilikino kūpono 'ole 'ana e like me ke ai 'aelike a me ka hāhā 'aelike i nā māhele kino, a pēlā aku, 'a'ole 'o kēia mau mea wale nō.

'O ka "lako la'au 'ona" nā 'ano like 'ole o nā lako, nā mea hana, a kēlā a me kēia mau mea 'ē a'e a pau i i ho'ohana 'ia no ke kanu 'ana, ka 'ohi 'ana, ka ho'ohua 'ana, ka waiho 'ana, ka mālama 'ana, ka hūnā 'ana, ka hou 'ana, ka 'ai 'ana, ka hanu 'ana, a me ka ho'okomo 'ana i kekahi lā'au kapu i loko o ke kino me ka 'a'e pū o nā loina o kēia mokuna. Eia kekahi o ia mau mea, akā he mau mea hou aku paha i hō'ike 'ole 'ia ma lalo nei:

- (1) 'O nā hōkeo, nā hāme'a, nā lako, nā kini ho'oka'awale, nā kaupona, nā mīkini kāwili, nā pola, nā hōkelo, nā puna, nā huaale, nā pāluna, nā wahī, a me nā mea 'ē a'e no ka ho'omākaukau 'ana, ka hana 'ana, ke kāwili 'ana, ka mālama 'ana, a no ka hūnā 'ana i nā lā'au kapu;
- (2) 'O ka hano kui, ke kui mōpina, a me nā mea 'ē a'e i ho'ohana 'ia no ka hou 'ana i nā lā'au kapu i loko o ke kino;
- (3) 'O nā mea i ho'ohana 'ia no ka 'ai, ka hanu, a me ka ho'okomo 'ana i ka paka lōlō, ke kōkeina, ka hashish a 'aila hashish ho'i, nā 'ano methamphetamine a me nā lā'au anabolic steroid i loko o ke kino, e like ho'i me:
 - (A) Nā ipu hao, lā'au, aniani, hūka'a 'ea, pōhaku, 'ea a lāmeke ho'i, nā paipu wai, nā pūihu puhi a hanu māhuea, a me nā pine "roach"; 'o ia ho'i nā mea i ho'ohana 'ia no ka ho'opa'a 'ana i nā mea puhi e like me ke kikaliki paka lōlō pōkole loa i pa'akikī ka ho'opa'a lima 'ana;
 - (B) Nā puna kōkeina li'ilī'i a me nā 'ōmoleli'i kōkeina, nā ipu wai, nā ipu "hau", a me nā pahu ho'ānu; a
 - (C) Nā 'ano lako lā'au 'ona like 'ole a pau i hō'ike 'ia a ho'ākāka 'ia ma ka paukū 329-1, Hawai'i Revised Statutes.

'O ka "limahana ho'ona'auao" kekahi po'o, laekahi, kumu a'oa'o, kumu kula, a limahana paha o ka 'oihana, a i 'ole kekahi kanaka hana manawale'a i kekahi polokalamu kula, papahana kula, a hanana kula i kāko'o a 'āpono 'ia e ka 'oihana, a me kekahi kanaka i hai 'ia ma lalo o ka 'aelike e ka 'oihana no ka ho'okō 'ana i kekahi kuleana ho'ona'auao.

'O ka "pākaha" ka hana a ke kanaka e:

- (1) Lawe a i 'ole ha'akoi i nā waiwai a me nā hana lawelawe a kekahi kanaka me ka mana'o e ho'onele i ia kanaka i ka waiwai 'ole a i

ka lawelawe 'ole 'ia paha ma o ka 'ōlelo a me ka lawena ho'oweliweli no ka:

- (A) Hō'eha i ke kino o ia kanaka i ho'oweliweli 'ia a i 'ole i ke kino o kekahi kanaka 'ē a'e ma ka wā e hiki mai ana;
 - (B) Hō'ino'ino waiwai;
 - (C) Ho'opa'a a kāohi i ke kino o ia kanaka i ho'oweliweli 'ia a i 'ole i ke kino o kekahi kanaka 'ē a'e;
 - (D) Ho'olaha i kekahi mea huna a i 'ole hō'ike ākea i kekahi mana'o kuhi, i loko o ka 'oia'i'o a 'oia'i'o 'ole, i mea e waiho ai i kekahi kanaka ma mua o ka lehulehu no kona ho'owahāwahā a ho'ohenehene 'ia 'ana me he pula makawelawela lā, a i 'ole i mea e hō'ino i kona kūlana a kūlana 'oihana paha;
 - (E) Hō'ike i kekahi 'ikepili i hūnā 'ia e ke kanaka i ho'oweliweli 'ia a i 'ole e kekahi kanaka 'ē a'e paha;
 - (F) Hō'ike a ho'olako i ka 'ikepili, a i 'ole e 'au'a i ka 'ōlelo hō'ike a 'ikepili paha e like me ke koi o ke kāmāwai a 'ōlelo pale paha;
 - (G) Lawe a 'au'a i ka hana ma ke 'ano he kanaka lawelawe aupuni, a i 'ole e koi i kekahi kanaka lawelawe aupuni e lawe a 'au'a paha i ia hana;
 - (H) Ho'omaka a ho'omau paha i ka 'olohani, i ka nā'tā'umi, a i 'ole i kekahi hana o ia 'ano i alu like 'ia, i loa'a mai kekahi waiwai a ha'i i noi 'ole 'ia a i hā'awi 'ole 'ia mai paha no ka pono o ka hui holo'oko'a a ka haumāna e kū 'elele ana, wahi āna; a i 'ole
 - (I) Hana i kekahi hana 'ē a'e i pono 'ole ai ka mea i hana 'ia a no ka hō'ino 'ana iā ha'i ma ke olakino, ka palekana, ka ho'ona'auao, ka 'oihana, ke kūlana hana, ke kūlana waiwai, ke kūlana ola, a ma nā pilina hoa paha;
- (2) Ho'okina a koi iā ha'i e hana i kekahi mea e pono ai ka ho'oka'a'oko'a 'ana ma ke kāmāwai, a i 'ole e ho'oka'a'oko'a i kekahi hana e pono ai ma ke kāmāwai ma o ka ho'oweliweli 'ana ma ka 'ōlelo a i 'ole ma ka lawena e hana i kekahi o nā hana i hō'ike 'ia ma ka paukū (A) a hiki i (I) o kēia wehewehena; a
- (3) Lawe a ho'olako 'ai'ē, a i 'ole 'ohi i ka 'ai'ē ma ke 'ano pākaha.

'O ka "hakakā", 'o ia ho'i ka ho'onanā a me ka ho'onāukiuki 'ana i ka paio pilikino me ka huhū a loko 'ino. Penei nā 'ano hakakā, eia na'e 'a'ole 'o kēia mau mea wale nō:

- (1) Ke komo pū 'ana i ka paio pilikino me ka huhū a loko 'ino;
- (2) Ka ho'ohenehene, ka ho'ouluhua, ka ho'oweliweli, a me ka ho'omaka'u 'ana i kekahi me ka hopena he paio pilikino me ka huhū a loko 'ino;
- (3) Ka pāna'i pilikino 'ana ma muli o nā lawena ho'ohenehene, ho'ouluhua, ho'oweliweli, a ho'omaka'u; ka ho'opai 'ana a ka waha; a
- (4) Ke kāko'o pilikino 'ana i ka hakakā ma muli o ka hō'ea kino a ho'opaipai 'ana.

'O ka "pū kī", 'o ia ho'i:

- (1) Kekahi mea pepehi e like me ka pū, ka pū kī lū, ka pū makani 'o ia ho'i ka pū BB, ka pū pōkā, a me ka pū pena, ka pana, a me nā mea kī 'ē a'e i ho'ohana 'ia no ke kī 'ana a i hiki ke ho'ololi koke 'ia no ke kī 'ana i kekahi mea pākī, a pēlā aku, 'a'ole 'o kēia mau mea wale nō;

- (2) Ke kino a me nā māhele kino o ia mau mea pepehi;
- (3) Kekahi mea e emi ai ke kani pū a ho'ohāmau pū paha; a i 'ole
- (4) Nā 'ano mea ho'oluku like 'ole. 'O ka "mea ho'oluku", 'o ia ho'i:
 - (A) Nā mea pahū, nā mea 'a'ā koke, a me nā ea lā'au make like 'ole:
 - (i) Ka pōkā pahū;
 - (ii) Ka pōkā pahū kilo;
 - (iii) Ke kao lele me ka ikehu ho'olele;
 - (iv) Ke kao lele me ka ikehu ho'opahū a 'a'ā koke;
 - (v) Ka pōkā pahū ka; a
 - (vi) Nā mea a pau i like kona 'ano me nā mea i hō'ike 'ia ma luna;
 - (B) Nā 'ano mea pepehi like 'ole no ke kī 'ana a i hiki ke ho'ololi koke 'ia no ke kī 'ana i kekahi mea pākī, e like ho'i me nā mea pepehi me ka ikehu ho'opahū a ikehu 'ē a'e paha no ke kī 'ana i kekahi mea pākī, a pēlā hou aku; a
 - (C) Nā 'āpana a me nā mea hana 'ē a'e i ho'ohana 'ia no ka ho'ololi 'ana i kekahi o nā mea i hō'ike 'ia ma luna, a no ke kūkulu 'ana i kekahi mea ho'oluku.

'O ka "āpuka", 'o ia ho'i:

- (1) Ka pūlima 'ana o ka haumāna i kekahi inoa 'ē a'e ma ka palapala 'a'ole i kona inoa pono'ī a;
- (2) Ka ho'opuka a ho'olaupa'i kolohe 'ana i nā palapala e like ho'i me nā kikiki ho'oulu kālā a kikiki hanana ha'uki paha.

'O ka "piliwaiwai" ka pili a pili hihia 'ana paha i kekahi waiwai ma luna o ka hopena o kekahi ho'okūkū a hanana e hiki mai ana i ho'oholo 'ole 'ia ka hopena e ke kanaka piliwaiwai, me ka 'aelike pū e loa'a ke kanaka eo i kekahi uku waiwai ma muli o ka hopena. 'A'ole nā lawelawe 'oihana kū kānāwai ma lalo o nā kānāwai 'aelike he piliwaiwai, e like ho'i me nā 'aelike kū'ai no nā huakū'ai ma kekahi wā ma hope, a me nā 'aelike no ka uku 'ana inā he pohō e hiki mai ana, 'o ia ho'i nā palapala 'aelike no ka pale a ho'ohiki, a me nā 'inikua ola, olakino, a pau ulia.

'O ka "hō'ike keka" ke 'ano e hō'ike aku ai ke kanaka i kona keka i ka po'e, ma o ka hana, ka lolo, ka lauoho, ka hanana, ka leo a me ka lawena.

'O ke "kuana keka" ke keka o ke kanaka ma kona na'au a ma kona mauili, inā he kāne, he wahine, a he māhū paha, me ka nānā 'ole 'ana i kona kino kanaka a me ke keka i kuhikuhi 'ia paha ma kona wā hānau. He kuana keka ko kākou a pau.

'O ka "ho'ouluhua" ka hana ho'oweliweli, nemanema, a hō'oi'oi i kekahi haumāna, pēia pū i nā haumāna kūlana ho'omalua 'ia, ma o ka palapala, ka 'ōlelo, a me nā hana pilikino. 'O ka hopena o ka hana ho'ouluhua:

- (1) Ka ho'ohopohopo 'ana i ka haumāna i ka hō'ino 'ia o kona kino a me nā waiwai paha;
- (2) Ka 'āke'ake'a 'ana i ko ka haumāna ho'okō 'ana i nā kuleana kula, kona hiki ke komo piha i nā hana ho'ona'auao, a me ka loa'a 'ana o nā pono iā ia; a
- (3) Ka ho'opilikia 'ana i ka holo pono o ke kula.

'O ka "ho'okomo pae kolohe" nā hana a me nā 'ano ho'okomo pae pupule

like 'ole i mea e komo ai i kekahi hanana a 'ahahui haumāna, ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi, e pō'ino ai ke olakino a me ka no'ono'o pono o kekahi haumāna. 'O ia hana, 'a'ole kaupalena 'ia 'o kēia wale nō, ka hahau 'ana, ka pepehi 'ana, ke kuni 'ana, ka ho'okeke'e 'ana i ke kino, ka waiho 'ana ma waho ma ke anilā, ka ha'akoi 'ana i ka 'ai a me ka inu 'ia 'ana o kekahi mea'ai, wai 'ona, mea inu, lā'au 'ona a mea 'ē a'e paha, ka ho'okohana 'ana, a me nā hana a koi 'ē a'e e pō'ino ai ko ka haumāna olakino, no'ono'o pono, a palekana, a e ho'onui ai ka 'alo'ahia 'ino, e like ho'i me ka ho'onele 'ana i ka hiamoe me ka ho'omaha 'ole, ka ho'oka'awale loa 'ana, a me ka ho'ohilahila pono'ī 'ana.

'O ka "lawepōā" ka pākaha 'ana iā ha'i ma o ka ho'oweliweli a 'olelo ho'oweliweli paha.

'O ka "lawe ola" ka ho'omake 'ana i kekahi kanaka.

'O ka "ho'ohana kūpono 'ole a i 'ole ka ho'ohana kīkāmū, a i 'ole nā mea 'elua, i ka pūnaeweale a me nā lako 'enehana", 'o ia ho'i ke kū 'ole o ka haumanā i nā lula 'enehana kula a moku'āina paha a ka 'oihana. 'O kekahi mau la'ana o ka ho'ohana kūpono 'ole a kīkāmū 'ana paha i kā ka 'oihana mau lako lolouila a pūnaeweale paha ka ho'opio a hō'alo 'ana paha i ke kānana pūnaeweale, ka polokalamu piliwaiwai, ka polokalamu ka'ana mele, a me ke ki'i haumia a kuko 'ino paha e kāko'o 'ole ana i ko ka 'oihana ala nu'ukia a mākia ho'i, 'a'ole na'e 'o ua mau mea wale nō.

'O ka "lā'au i pāpā 'ia" nā mea a pau i pāpā 'ia 'a'ole e loa'a, 'a'ole e kāka'ahi, 'a'ole e 'ai, 'a'ole e hana kāpili, 'a'ole e ho'ohana, 'a'ole e kū'a'i, 'a'ole e halihali, ma lalo o ka mokuna 329, Hawai'i Revised Statutes a me ka mokuna 712, māhele IV Hawai'i Revised Statutes.

'O ke "kahapale hikiwawe" nā lawelawe kiko'ī i hā'awi hikiwawe 'ia no ka pono o ke kanaka, 'a'ole ho'i e 'oi a'e i ke kanahikukūmālua hola ma hope o ka loa'a 'ana mai o ke kumu ho'opi'i, i ke kanaka ho'opi'i/luaahi paha a me ka mea i ho'opi'i 'ia e like me ka mea e pono ai no ka pale 'ana i nā haumāna i ka ho'ouluhua a ho'oma'au hou 'ia aku, a i ka ho'okae 'ia 'ana paha ma muli o ka lāhui, keka, a kīnānā paha. Hiki nō ke kahapale hikiwawe 'ia ma mua o ka ho'okolokolo 'ana a i 'ole ma ka wā e lewa ana ka ho'okolokolo. 'O kekahi mau 'ano o ke kahapale hikiwawe ma mua o ka ho'okolokolo 'ana ke a'oa'o, ka ho'olō'ihia 'ana i ka manawa hana a i 'ole kekahi 'ano ho'oponopono no ka papa, 'o ka ho'ololi 'ana i ka papa manawa, ke kia'i 'alo 'ana ma ke kahua kula, ke kaupalena 'ana i ka launa 'ana ma waena o ka po'e, ka ha'alele a hele 'ole paha i ke kula, ka ho'onui 'ana i ke kia'i 'ana i nā wahi kiko'ī ma ke kahua kula, a i 'ole kekahi hanana i launa kūpono me ia mau mea. Hiki i ka 'oihana ke kahapale hikiwawe kūikawā ma ka nānā 'ana i kēlā a me kēia hihia ma hope o ka loa'a 'ana mai o ke kumu ho'opi'i a ma mua na'e o kekahi hopena — ho'okolokolo, ho'opa'i, a kōkua ho'opau hihia paha — i ho'oholo 'ia. E ho'ohana 'ia ana paha ia mau hanana no ka mālama 'ana i ko ka mea ho'opi'i/luaahi ho'ona'auao 'ia 'ana, no ka palekana o nā kānaka a pau ma ka hihia a me ke kaiaulu holo'oko'a o ka 'oihana, a no ka mālama 'ana i ka ma'ema'e o ka ho'okolokolo a me/a i 'ole ka hopena holo, a no ka hō'emi i ka papaha o ka ho'opa'i pāna'i. Hiki ke ho'ohana i nā kahapale hikiwawe ma nā manawa a pau o ka ho'okolokolo 'ana. Hiki ke ho'ololi 'ia a kāpae 'ia paha ia mau hanana ma ka loa'a 'ana mai o ka 'ikepili hou.

‘O ke “a’oa’o ‘ana i ka haumāna no ka lawena kūpono ‘ole” ke a’oa’o ‘ia ‘ana o ka haumāna no kāna mau hana kūpono ‘ole ma muli o ka ho’opa’i ‘ana. ‘O kekahi mau la’ana o ia a’oa’o ‘ana, ‘a’ole kaupalena ‘ia ‘o kēia wale nō, ka ho’omohala ‘ana a me ka ho’ohana ‘ana i kekahi papahana ho’oponopono lawena, ka ho’omohala ‘ana i nā ‘aelike no ka lawena kūpono a me ke a’o ‘ana i nā mākau laulauna kūpono.

‘O ka “ho’okuli”, ka nānā ‘ole a me ka ho’olohe ‘ole ‘ana i ke kauoha a kekahi kumu kula, luna, a limahana paha o ka ‘oihana i ho’okuleana ‘ia.

‘O ka “ho’opa’i noho kula” ka ho’oku’u ‘ia ‘ana o ka haumāna mai kona papahana kula ma ke ‘ano ho’opa’i, akā mau nō ‘o ia ma lalo o ka ho’omalua o ka limahana kula no ka ho’okō ‘ana i kāna ha’awina.

‘O “kahi ho’ona’auao ka’a’oko’a kūikawā”, ‘o ia ho’i, ‘o “IAES” (Interim alternative educational setting), kahi e hele ai ka haumāna i ho’oku’u ‘ia mai ke kula a wehe ‘ia paha mai kona wahi ho’ona’auao ma ke ‘ano ho’opa’i i hiki iā ia ke ho’omau i loko o nā papa ha’awina ho’ona’auao a e holomua i ka ho’okō ‘ana i nā pahuhopu ma ka IEP o ka haumāna.

‘O ke “kemu ‘ana i kekahi mea ‘ona” ka ‘ai a inu ‘ana paha i kekahi mea e ho’ololi i nā hana ma’amau o ke kino a me ka no’ono’o, e like ho’i me ka wai ‘ona, akā ‘a’ole e kaupalena ‘ia ‘o kēia wale nō.

‘O ka “peni/kuhikuhi wana’ā” kekahi mea e kī ai i ke kukuna wana’ā mā’ama’ama loa e hō’ike ‘ia ma ke ‘ano he kiko ma luna o ka mea i kia ai me ka ‘āpono ‘ole ‘ia e ka ‘oihana. Pāpā ‘ia ka loa’a a me ka ho’ohana ‘ia ‘ana ma ke kahua kula, a ma kekahi kahua o ka ‘oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi, koe ka ‘āpono ‘ia.

‘O ka “ha’alele ‘ana i ke kula me ka ‘āpono ‘ole ‘ia” ka ha’alele ‘ana i ke kahua kula, kekahi hale ‘oihana, a i ‘ole kekahi papahana o ka ‘oihana me ka ‘ae mua ‘ole ‘ia e nā luna o ke kula.

‘O ka “lawena kūpono ‘ole iki” nā hana i hō’ike kaka’ikahi ‘ia, pōkole ka hanana, a ‘a’ole ka hopena he hō’ino nui.

‘O ka “leka” a i ‘ole “leka ‘ia” nā palapala i ho’ouna ‘ia penei:

- (1) Ma ke ‘ano leka ma’amau;
- (2) Ma ke ‘ano leka i hō’oia ‘ia; a i ‘ole
- (3) Me ke noi pū i ka palapala hō’oia no ka loa’a ‘ana o ka leka.

‘O ka “lawena ho’opilikia iki” ka hō’ike ‘ana i ka lawena kūpono ‘ole iki e like ho’i me nā mea e hō’ike ‘ia nei ma lalo.

- (1) ‘O ka “ho’olono ‘ole” ka ho’olohe ‘ole a ma ke nānā ‘ole ‘ana o ka haumāna i nā noi a kekahi kanaka makua no kekahi wā pōkole;
- (2) ‘O ka “ho’okolohē” ka hana ‘ana a ka haumāna i nā mea ‘ano kolohe;
- (3) ‘O ka “‘a’e lula lole” ke komo ‘ana o ka haumāna i kekahi lole kū ‘ole i nā lolina lole kūpono i ho’ākāka ‘ia e ke kula;
- (4) ‘O ka “‘ōlelo kūpono ‘ole” ka ho’opuka ‘ana o ka haumāna i kekahi ‘ōlelo kūpono ‘ole;
- (5) ‘O ka “ho’opā kino” ka ho’opā ‘ana o ka haumāna i ke kino o kekahi ma ke ‘ano kūpono ‘ole, eia na’e ‘a’ole ma ke ‘ano ko’iko’i loa;
- (6) ‘O ka “ho’ohana hewa i kekahi pono” ka ho’ohana ‘ana o ka haumāna i kekahi pono ma ke ‘ano kūpono ‘ole;

(7) ‘O ka “lohi” ka hō‘ea lohi ‘ana o ka haumāna i ke kula ma hope o ka ho‘omaka ‘ana o ke kula, a i ‘ole i ka papa ma hope o ka ho‘omaka ‘ana o ka papa, a i ‘ole i nā mea ‘elua.

‘O ka “palaheha” ke kū ‘ole ‘ana o ka lawena i ka lawena kūpono a kekahi kanaka akahēle a mālama pono, a ‘o ka hopena o ka nānā ‘ole ‘ana ka hō‘ino ‘ana i kekahi kanaka a i ‘ole ka lilo, ka pohō, ka ‘ino‘ino, a me ka ho‘opilikia ‘ia ana o nā puke, nā pono, a me nā lako kula.

‘O ka “makua” ka makua hānau, ka makua ho‘ohiki, a i ‘ole ke kahu ho‘ohiki o ka haumāna. No nā haumāna he ‘umi kumamāwalu o lākou mau makahiki a ‘oi, lilo nā kuleana makua i ka haumāna, koe na‘e ‘o ka loa‘a ‘ana o nā kuleana ho‘oholo i ka makua hānau, ka makua ho‘ohiki, a ke kahu ho‘ohiki paha ma ke kānāwai.

‘O ka “hō‘ino‘ino waiwai” a i ‘ole “luku wale”, ‘o ia ho‘i:

- (1) Ka hō‘ino‘ino ‘ana i nā waiwai o ke kula a o kekahi kanaka paha;
- (2) Ka luku ‘ana a i ‘ole ka manuhe‘u ‘ana i kekahi waiwai a i kekahi hale paha o ke kula; a
- (3) Ka luku ‘ana a i ‘ole ka manuhe‘u ‘ana i nā memea kula, e like ho‘i me nā puke ho‘olālā, nā lepili inoa, nā kāleka ‘ai, a pēlā hou aku.

‘O ke “kūlana/‘ano ho‘omalua ‘ia” ma kēia mokuna, ‘o ia ho‘i ka lāhui, ka ‘ili, ka ho‘omana, ke keka, ke kuana pilina, ke kuana keka, ka hō‘ike keka, ke kūlana makahiki, ke aupuni kumu, ka hanauna, ke kīnānā, ka hi‘ona kino, nā ‘ano pilikino, a me ke kūlana waiwai.

‘O ke “ke‘ehina hana” nā lawelawe kiko‘ī i hā‘awi ‘ia no ka pono o ke kanaka ma ke panina o kekahi ho‘okolokolo i mea e mālama ‘ia ai ka pono o ka ho‘ona‘auao a me ka palekana o nā haumāna a pau a me ke kaiulu holo‘oko‘a o ka ‘oihana. ‘O kekahi mau ke‘ehina hana no nā haumāna, ‘o ia ka ho‘ololi ‘ana i ka papa manawa kula a me ka ha‘awina, a me ka ho‘olako ‘ana i nā lawelawe kāko‘o no ka ho‘ona‘auao, ke olakino, a me ka no‘ono‘o.

‘O ke “kūkala hewa” ka ho‘ouna ‘ia ‘ana o ke kūkala hewa no ke ahi a kekahi ulia pōpilikia ‘ē a‘e ma muli o ka hana a ka haumāna i ka ‘oihana kinai ahi aupuni a i ‘ole manawale‘a, kekahi ke‘ena aupuni, a i ‘ole kekahi ‘ahahui aupuni kōkua ma nā ulia pōpilikia pili i ke ola a me nā waiwai.

‘O ka “uku pāna‘i” ka uku pāna‘i ‘ana i ka ‘oihana a i ‘ole i ka Moku‘āina o Hawai‘i i ke kālā a i ‘ole i kekahi ‘ano waiwai i like ke kumukūa‘i kūpono me ka waiwai kula i lilo, pohō, ‘ino‘ino, a luku ‘ia paha ma muli o ka palaheha a luku wale ‘ana o ka haumāna.

‘O ka “ho‘opa‘i pāna‘i” ka hana ho‘omauhala i kekahi haumāna ma muli o kona komo ‘ana i kekahi hanana ho‘omalua ‘ia. ‘O kekahi mau hanana ho‘omalua ‘ia ka waiho ‘ana i ke kumu ho‘opi‘i no ka ho‘okae, ka ho‘ouluhua (a me ke kekohala), a i ‘ole ka ho‘oma‘au; ‘o ke komo pū ‘ana ma ka ho‘opi‘i a ho‘okolokolo ‘ana e pili ana i ka ho‘okae, ka ho‘ouluhua (a me ke kekohala), a i ‘ole ka ho‘oma‘au; ‘o ka nīnau ‘ana e pili ana i nā pono ma kēia mokuna; a ‘o ke kū‘ē ‘ana i nā hanana i ho‘ākāka ‘ia ma kēia mokuna. ‘O ka hana ho‘omauhala kekahi hana e kāohi ai i ke kanaka kaulike o kona no‘ono‘o, ‘a‘ole e waiho a ‘a‘ole e kāko‘o i kekahi kumu ho‘opi‘i ma lalo o kēia mau lula. Pāpā ‘ia ka ho‘opa‘i pāna‘i inā he hanana ho‘omalua ‘ia i komo ai ke kanaka me ka ‘oia‘i‘o.

‘O ka “pōā” ka ‘aihue a me ka lawepōā ‘ana o ka haumāna inā:

- (1) Ho‘ā‘o ‘o ia e ho‘omake i kekahi kanaka, hō‘a‘o ‘o ia e hō‘eha ‘ino a i ‘ole hō‘eha ‘ino nō ‘o ia i ke kino o kekahi kanaka; a
- (2) Me ka loa‘a a me ka loa‘a ‘ole o kekahi mea ho‘oweliweli:
 - (A) Ho‘okākāuha lima ikaika ‘o ia i kekahi kanaka me ka mana‘o e ho‘opio i ke kū‘ē‘ē kino a me ka ikaika pilikino o ia luapo‘i;
 - (B) Ho‘oweliweli ‘o ia i ka po‘e ma laila a i ka luapo‘i paha me ka mana‘o e ‘ae wale ‘ia mai nō ka hana ‘ino ‘ana a me ka lawe ‘ana aku i ka waiwai a ka pio; a i ‘ole
 - (C) Hō‘eha ‘ino ‘o ia i ke kino o kekahi kanaka.

‘O ke “kula” a me nā “kula aupuni” nā kula a pau e ho‘ona‘auao ai ma waho a‘e o nā kulanui, i ho‘okumu ‘ia a mālama ‘ia e ka ‘oihana e like me nā kānāwai moku‘āina.

‘O ka “puke kula” nā puke o ka hale waihona puke a me nā puke ha‘awina.

‘O ka “luna kula” kekahi o nā po‘o, nā laekahi, nā kumu a‘oa‘o, nā kumu kula, nā kia‘i kula, a i ‘ole kekahi limahana o ka ‘oihana nona ke kuleana ho‘omalua i nā haumāna. ‘A‘ole ia nā limahana kūwaho kūikawā.

‘O nā “hewa pili kula” nā hewa e pili ana i nā waiwai kula me nā hewa i hana ‘ia ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka ‘oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi.

‘O nā “lula kula” nā lula lawena no ke kula holo‘oko‘a i ho‘okumu ‘ia e ke kula.

‘O nā “limahana kula” nā kumu, nā luna, a me nā po‘e hana ‘ē a‘e o ka ‘oihana.

‘O ka “huli”, ‘o ia ho‘i, inā noi ‘ia ka haumāna e ho‘oku‘u i ka mea pāpā ‘ia e like me kona makemake, a hō‘ole mai ka haumāna, a inā nō kūpono ke kuhi ‘ana i ka ‘a‘e o ka haumāna i ke kānāwai a loina o kēia mokuna, a inā hopohopo ‘ia ka pono o ke olakino a palekana paha ma muli o ka lā‘au i pāpā ‘ia, nā mea pepehi, nā mea weliweli, nā pū kī, a pēlā aku, hiki i kekahi luna kula ke huhuli i nā pono a me nā mea o loko o ka pāiki, ka pāiki ‘ili kuapo, ka pāiki hā‘awe, ka lākeke, ke kāmā‘a, ke kākini, a me ka lole waho hou aku.

‘O ke “kā‘ili” ka lawe ‘ana i nā mea pāpā ‘ia i loa‘a ma ka huli ‘ana.

‘O ka “ho‘opa‘i ko‘iko‘i” nā ho‘opa‘i e like me ka ho‘oku‘u loa, ka ho‘opa‘i ho‘one‘e, ke kīpaku koke no ka ho‘opōpilikia, a me ka ho‘opa‘i noho hale he ‘umi mau lā kula a ‘oi aku paha, a i ‘ole nā ho‘opa‘i he ‘umi lā kula a ‘oi aku paha ka huinanui e kīpaku ‘ia a ho‘oku‘u ‘ia ai paha ka haumāna i loko o ho‘okahi kau.

‘O ka “ho‘ohaumia hewa” ka ho‘opā kino ‘ana i kekahi kanaka i loko o kona makemake ‘ole ma ke ‘ano ho‘ohaumia, inā he hoalauna a he malihini paha. Makemake ‘ole ‘ia ka ho‘opā ‘ana, inā ‘a‘ohe ‘ae a ke kanaka, ‘a‘ohe āna ‘ike ho‘omaopopo, a hiki ‘ole iā ia ke hō‘ike i ka ‘ae ‘ana. ‘O ka ‘ae ‘ana ka ‘ae mōakāka me ka ‘ike ho‘omaopopo i loko nō o ke koho e komo a komo ‘ole paha ma ka ho‘opili ai. Inā ho‘ohaumia hewa ‘ia ka haumāna a emi mai kona kūlana makahiki ma lalo o ke kūlana makahiki kūpono e ‘ae ai, ‘o ka ho‘oholo nō ia ‘a‘ohe ‘ae i hō‘ike ‘ia. He ‘ano kekohala ka ho‘ohaumia hewa.

‘O ke “kāhina kuko hewa” ka ‘a‘e ‘ana i ke kapu keka o kekahi, a i ‘ole ke kāhina ‘ino a hana kuko hewa ‘ana i ke kino o kekahi me kona ‘ae ‘ole, akā ‘a‘ole like ia lawena me ka ho‘ohaumia hewa. ‘O ka ‘ae ‘ana ka ‘ae mōakāka me ka ‘ike ho‘omaopopo i loko nō o ke koho e komo a komo ‘ole paha ma ka ho‘opili ai. Inā kāhina kuko hewa ‘ia ka haumāna a emi mai kona kūlana makahiki ma lalo o ke kūlana

makahiki kūpono e 'ae ai, 'o ka ho'oholo nō ia 'a'ohē 'ae i hō'ike 'ia. He 'ano kekohala ke kāhina kuko hewa.

'O ke "kekohala" nā hewa pili ai i 'ōlelo 'ia a hana 'ia i kekahi kanaka ma muli o kona keka me ka makemake 'ole, ka mahalo 'ole, a me ke noi 'ole o ia kanaka. 'O ke kekohala ke noi i ka ho'opili ai 'ana a i ka hana kuko 'ino paha me ka mana'o he pili ka hāpane 'ae a hō'ole paha i ka holomua 'ana o ka haumāna ma ka ho'ona'auao a ma kona komo a komo 'ole 'ana paha i kekahi papahana, hanana, a hana lawelawe o ka 'oihana; a he mea nui ka hāpane 'ae a hō'ole paha i ka ho'oholo 'ana i nā mea e pili ana i ka ho'ona'auao 'ia 'ana o ka haumāna a i kona komo a komo 'ole 'ana paha i kekahi papahana, hanana, a hana lawelawe o ka 'oihana paha. 'O kekahi mau la'ana o ke kekohala ka hana hewa kuko 'ino, ka ho'opili ai i makemake 'ole 'ia, ke nonoi 'ana i nā hana kuko 'ino, a me nā hana pelapela 'ē a'e e pili ana i ke ai ma o ka 'ōlelo, ke kino, a me ka lawena. 'O ia kekohala ka ho'opā kino 'ana ma ke 'ano ho'opili ai, ka ho'opuka 'ana i nā mana'o, nā 'ōlelo ho'omāke'aka, a me nā kuhi lima pelapela e pili ana i ke ai, ke kahakaha kolohe a me ka hō'ike'ike 'ana i nā ki'i a me nā palapala haumia, ke kapa 'ia 'ana o nā haumāna i kekahi inoa 'ano kuko, ka ho'olaha 'ana i ka lono ho'ohaumia, ka loipālākiō 'ana i nā haumāna no nā hana ai, a i 'ole ka ho'omalele, ka hō'ike'ike, a me ka haku 'ana i nā lekauila a kaha pūnaewe paha e pili ana i ke ai. 'O ke kāhina kuko hewa a me ka ho'ohaumia hewa he 'ano kekohala ma ka wehewehena.

'O ke "kuana pilina" ke ake ho'oipoipo a me ka 'umena na'au o ke kanaka i kekahi kanaka ma muli o ke keka o ia kanaka. 'O kekahi mau hua'ōlelo laha no ka hō'ike 'ana i ke kuana pilina 'o heterosexual, gay, lesbian, bisexual, a me mähū. 'Oko'a ke kuana pilina a me ke kuana keka.

'O ka "puhi" a i 'ole ka "puhi paka" ka loa'a, ka ho'ohana 'ia, ke kū'ai 'ia, a i 'ole ke kāka'ahi 'ia 'ana o ka paka ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi.

'O ka "ho'omoho" ka hana 'ana i 'elua a 'oi hanana kūkonukonu i kekahi kanaka i makemake 'ole i ia hana a 'o ka hopena he ho'omaka'u i ke kino, ka na'au, a i 'ole ka no'ono'o a lilo ke kaiapuni ho'ona'auao i wahi ho'omaka'u, ho'oweliweli, a ho'omāino paha.

'O ka "huli ho'okohana" ka huli 'ana me ka wehe pū 'ia 'ana o ka lole a hō'ike ākea 'ia ka ma'i, ka pu'uwaiū o ka wahine, ka pale ma'i, a i 'ole kekahi o ia mau mea.

'O ka "ho'opa'i noho hale" ka ho'oku'u 'ia 'ana mai ke kula no kekahi wā o ka makahiki kula.

'O ka "pahi panau" kekahi 'ano pahi me ka lapa wehe 'akomi:

(1) Ma ke kaomi 'ana o ka lima i kekahi pihi a kekahi hāme'a 'ē a'e ma ke 'au o ka pahi, a i 'ole

(2) Ma muli o ke ehuō, ka 'umekaumaha, a i 'ole nā mea 'elua.

'O ka "ho'oweliweli limahaeweli", 'o ia ho'i:

(1) Ka ho'oweliweli 'ana ma ka 'ōlelo a ma ka lawena paha no ka hō'eha kino 'ana i kekahi kanaka a i 'ole no ka hō'ino'ino kūkonukonu 'ana i ka waiwai o kekahi kanaka;

(2) Me ka mana'o e ho'oha'alele ai i ka po'e o kekahi hale, kekahi wahi 'āmui, a

i 'ole kekahi hale alakau halihali, me ka nānā 'ole 'ana i ka hopena he pi'oloke; a

- (3) Ka hō'ike'ike 'ana i kekahi pū a mea pepehi "ho'okohukohu" i like kona nānā 'ana me ka mea maoli.

'O ka "aihue", 'o ia ho'i:

- (1) Ka lawe a i 'ole ka ha'akoi 'ana i kā ha'i waiwai me ka ho'onele 'ia o ia nei i ka waiwai 'ole;
- (2) Ka lawe a i 'ole ka ha'akoi 'ana i kā ha'i waiwai ma ka ho'opunipuni a me ka ho'onele 'ia o ia nei i ka waiwai 'ole;
- (3) Ka lawe a i 'ole ka ha'akoi 'ana i kā ha'i waiwai i loko nō o ka 'ike o ka 'aihue ē, ua nalowale a nalohia paha ia waiwai; a i 'ole ua hewa ke 'ano, ka huinanui, a i 'ole ka inoa o ke kanaka nāna ia mau waiwai i hō'ea maila, a pēlā aku; a komo ka mana'o i loko o ka 'aihue e pōā aku me ka 'imi a ha'i 'ole paha i ke kanaka nāna ia mau waiwai;
- (4) Ka loa'a 'ana o ka lawelawe me ka maopopo i ke kanaka he pono ke uku no ia mau lawelawe, ma ka ho'opunipuni, ke kālā 'oia'i'o 'ole, a me nā 'ano like 'ole 'ē a'e e hō'alo ai i ka uku 'ana no ia lawelawe;
- (5) Ke kī'i hewa kuleana 'ole 'ana i nā lawelawe a ha'i i ho'ohana hewa 'ia no ka pono o ka 'aihue pono'i a no ka pono o kekahi mea 'ē aku paha i kuleana 'ole;
- (6) Ka 'au'a hewa 'ana i ke kālā me ka uku 'ole 'ia ma:
- (A) Ke kī'i pohlalo 'ana i kā ha'i waiwai ma o ka 'aelike a 'ae kū i ke kānāwai paha, i mea e ho'olilo pono aku ai, wahi a ke kanaka 'aihue, mai loko mai o ka waiwai 'i'o a waiwai pani hakahaka paha a ka mea pio, 'au'a 'ia na'e e ka 'aihue a mālama 'ia ho'i no kona pono pono'i wale nō, 'a'ole ho'olilo 'ia aku ma ke 'ano pono; a i 'ole
- (B) Ka loa'a 'ana o nā hana lawelawe pilikino mai kekahi limahana ma muli o ka 'aelike a koi kānāwai paha e uku iā ha'i no ka hana, me ka ho'oka'a 'ole 'ana i ka uku ma ka manawa kūpono;
- (7) Ka lawe, ka mālama, a i 'ole ka ho'olilo 'ana i ka waiwai a ha'i, me ka maopopo he mea i 'aihue 'ia, a me ka mana'o e ho'onele i ka mea nāna ia waiwai i ka waiwai 'ole; a i 'ole
- (8) Ka 'aihue 'ana ma ka hale kū'ai:
- (A) Ka hūnā a lawe 'ana i nā pono a i 'ole nā mea kū'ai o kekahi hale kū'ai me ka mana'o e 'āpuka;
- (B) Ka ho'ololi 'ana i ka lepili kumu kū'ai no nā pono a i 'ole nā mea kū'ai o ka hale kū'ai a hale kū'ai o ka 'oihana (ho'ona'auao) paha, me ka mana'o e 'āpuka; a
- (C) Ka ho'one'e 'ana i nā pono a i 'ole nā mea kū'ai o kekahi hale kū'ai mai kekahi hōkelo i kekahi hōkelo me ka mana'o e 'āpuka.

'O ke "komo hewa" ke komo a i 'ole ka noho 'ana ma ke kahua kula a hale 'oihana paha ma hope o ke koi a nuku a'o a ka po'e kula a i 'ole ka māka'i e ha'alele ai.

'O ka "hiki 'ole mai i ke kula" ka hiki 'ole 'ana mai o ka haumāna i ka/nā papa a i

ke kahua kula paha me ka 'āpono 'ole 'ia e ka po'okumu a i 'ole kekahi kanaka ho'okuleana 'ia. [Pa'a 9/1/82; am 5/23/86; am and comp 7/19/93; am and comp 5/19/97; am and comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS §§302A-101, 302A-1101, 302A-1112, 302A-1134, 302A-1134.5)

§8-19-3 Ka Ha'apili 'ana. (a) E pili ka 'olelo o kēia mokuna i nā haumāna a pau i komo ma kekahi kula aupuni ma ka makahiki kula ma'amau, ke kula kauwela, a i 'ole nā wā ho'omaha, me ka nānā ole 'ana i ke kūlana makahiki o ka haumāna, a ma waho a'e o nā hola kula, e ho'omalū 'ia nā haumāna noho kula ma lalo o nā lula o ka hale noho haumāna i ho'okumu 'ia e ke kula a i 'aelike pū 'ia e nā mākuā a i 'ole nā kahu ho'ohiki o nā haumāna noho kula ma ka palapala.

(b) E pili nā lula ho'omalū o Hawai'i no nā haumāna kīnānā ma ka ho'opa'i 'ana i nā haumāna o ka papahana ho'ona'auao haumāna kīnānā a o kekahi hana lawelawe 'ē a'e ma lalo o ia mau mokuna.

(c) No nā 'olelo e pili ana i ke po'okumu a i 'ole ke kanaka ho'okuleana 'ia ma ka lalomokuna 2, pili pū ia 'olelo i ke po'o kula kauwela no ka ho'opa'i 'ana ma ke kula kauwela. No nā 'olelo e pili ana i ka makahiki kula ma kēia mokuna, pili pū ia 'olelo no ke kau kula kauwela.

(d) E like ka ho'opa'i 'ana ma nā wā ho'omaha a me ke kula kauwela me ka 'olelo o ka lalomokuna 3. No ka ho'opa'i 'ana i nā haumāna o ka papahana ho'ona'auao haumāna kīnānā ma ka wā i ho'olō'ihī 'ia ai ka papahana, e like ka ho'opa'i me ka 'olelo o ka lalomokuna 2, nā lōina a me nā koina o nā lula ho'omalū o Hawai'i no nā haumāna kīnānā.

(e) Pili ka mokuna 8-34 i nā hanana po'o e pili ana i nā haumāna a me ka hō'ike 'ana i ia mau mea. Eia hou, no nā haumāna kīnānā, nānā mua 'ia nā lula ho'omalū o Hawai'i no nā haumāna kīnānā.

(f) 'A'ole hiki ke hana i kekahi ho'opa'i 'ē a'e e pili ana i ka ho'oku'u, ka ho'opa'i ko'iko'i, ka uku pāna'i no ka luku wale a i 'ole ka palaheha ma waho a'e o nā mea i hō'ike 'ia ma kēia mokuna.

(g) E ho'okō 'ia nā hana a pau e pili ana i ka ninaninau māka'i a me ka hopu 'ia 'ana o ka haumāna e like me ka 'olelo o kēia mokuna.

(h) No nā hana a nā kānaka makua i nā haumāna e pili ana i ke kūlana ho'omalū 'ia o ka haumāna, e nānā i ka mokuna 8-89 no ka alaka'ina. [Pa'a 9/1/82; am 5/23/86; am and comp 7/19/93; am and comp 5/19/97; am and comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS 302A-1101)

§8-19-4 Ka ho'oka'awale 'ana. Inā ua hō'ole 'ia ka waiwai a mana paha o kahi 'olelo a ha'apili 'ia 'ana paha o kēia māhele i kekahi kanaka a hanana paha, 'a'ole e pau ka waiwai a mana paha o kekahi 'olelo a ha'apili 'ana paha ma kēia māhele ho'okahi inā e hiki ke kū pono ka 'olelo me ka ho'ohana 'ole 'ia o ua 'olelo a ha'apili 'ana paha i hō'ole 'ia maila, a no laila e kapa 'ia ai nā 'olelo o kēia māhele he mau 'olelo e hiki ke ho'oka'awale pākahi 'ia. [Pa'a 5/23/86; comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; comp 9/10/09] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §302A-1112)

§8-19-4.1 Ka pono ho'olaha 'ole 'ia o ka ikepili pilikino o ka haumāna.

(a) E ho'ohūnā 'ia ka 'ikepili e pili ana i nā kumu ho'opī'i, nā ho'okolokolo, a me nā palapala hō'ike a e ka'ana wale 'ia nō me nā kānaka kūpono e pono ai ka ho'opau 'ana i ka ho'okolokolo a me ke ka'ina hana ho'oholo.

(b) 'A'ole e hō'ike 'ia ka 'ikepili pili haumāna me ka ha'i mua 'ole 'ana i nā mākuā a i 'ole i ke kahu ho'ohiki o ka haumāna.

(c) E mālama ka'awale ka 'oihana i nā palapala ho'okolokolo mai nā palapala ho'ona'auao ma'amau. [Pa'a **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A- 1112) (Imp: HRS §§302A-1101, 302A-1112)

LALOMOKUNA 2

KA HANA HEWA A KA HAUMĀNA A ME KA HO'OPA'I MA KA MAKAHIKI
KULA MA'AMAU

§8-19-5 Nā ho'opa'i; ke kuleana. (a) Na ke po'o kalana e 'āpono i nā ho'opa'i noho hale he 'umi mau lā kula a 'oi aku paha a me nā ho'opa'i noho hale he 'umi mau lā kula a 'oi aku paha ka huinanui e ho'oku'u 'ia ai ka haumāna i loko o ho'okahi kau, ka ho'opa'i ho'one'e, ka ho'oku'u loa, a me ka ho'olō'ihi 'ana i wā e kīpaku 'ia ai.

(b) Hiki i ke po'okumu a i 'ole i ke kanaka ho'okuleana 'ia ke 'āpono i ke kīpaku koke 'ia no ka ho'opōpilikia a i ka ho'opa'i noho hale paha, he 10 a emi mai paha lā kula.

(c) Ma ka ho'oholo 'ana i ka ho'opa'i, e no'ono'o ke po'okumu a i 'ole ke kanaka ho'okuleana 'ia i ka mana'o o ke kanaka lawehala, ke 'ano a me ke ko'iko'i o ka hana hewa, ka hopena o ka hana hewa iā ha'i, a me ka no'ono'o pū inā 'o ke kanaka ho'okahi a i 'ole he pū'ulu ka mea i hana hewa, ke kulana makahiki o ke kanaka lawehala, a inā he kanaka lawehala pinepine 'o ia. [Pa'a 9/1/82; ren §8-19-4, 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp] (Auth: HRS §§302A-1112, 302A-1002) (Imp: HRS §§302A-1112, 302A-1002)

§8-19-6 Nā hana haumāna i pāpā 'ia; nā kūlana o nā hewa. (a) Penei nā hana i pāpā 'ia no nā haumāna a pau ma nā kula aupuni, ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi.

(1) 'O nā hewa kūlana A:

- (A) Ka hō'eha kino;
- (B) Ka ho'oma'au (no nā haumāna papa 9-12);
- (C) Ka wāwahi hale;
- (D) Ka ho'oma'au keleka'a'ike (no nā haumāna papa 9-12);
- (E) Ka mea weliweli, a 'akano ho'i; ka loa'a a i 'ole ka ho'ohana 'ia 'ana;
- (F) Ka mea pepehi; ka loa'a a i 'ole ka ho'ohana 'ia 'ana;
- (G) Ka lako lā'au 'ona; ka loa'a, ka ho'ohana 'ia, a i 'ole ke kū'ai 'ia 'ana;
- (H) Ka pākaha;
- (I) Ka hakakā;

- (J) Ka pū kī, ka loa‘a a i ‘ole ka ho‘ohana ‘ia ‘ana;
 - (K) Ka ho‘ouluhua (no nā haumāna papa 9-12);
 - (L) Ka lawe ola;
 - (M) Ka lā‘au i pāpā ‘ia; ka loa‘a, ka ho‘ohana ‘ia, a i ‘ole ke kū‘ai ‘ia ‘ana;
 - (N) Ka mea ‘ona; ka loa‘a, ka ho‘ohana ‘ia, a i ‘ole ke kū‘ai ‘ia ‘ana;
 - (O) Ka hō‘ino‘ino waiwai a i ‘ole ka luku wale;
 - (P) Ka pōā;
 - (Q) Ka ho‘ohaumia hewa;
 - (R) Ke kāhina kuko hewa;
 - (S) Ke kekohala (no nā haumāna papa 5-12);
 - (T) Ka ho‘omoho; a
 - (U) Ka ho‘oweliweli limahaeweli.
- (2) ‘O nā hewa kūlana B:
- (A) Ka ho‘oma‘au (no nā haumāna papa M-8);
 - (B) Ka ho‘oma‘au keleka‘a‘ike (no nā haumāna papa M-8);
 - (C) Ka ho‘okae;
 - (D) Ka hana ‘ino;
 - (E) Ke kūkala hewa;
 - (F) Ka ‘āpuka;
 - (G) Ka piliwaiwai;
 - (H) Ka ho‘ouluhua (no nā haumāna papa M-8);
 - (I) Ka ho‘okomo pae kolohe;
 - (J) Ka ho‘ohana kūpono ‘ole a i ‘ole ka ho‘ohana kīkāmū, a i ‘ole nā mea ‘elua, i ka pūnaeweale a i ‘ole nā lako ‘enehana, a i ‘ole nā mea ‘elua;
 - (K) Ka ho‘opa‘i pāna‘i;
 - (L) Ke kekohala (no nā haumāna papa M-4);
 - (M) Ka ‘aihue, a
 - (N) Ke komo hewa.
- (3) ‘O nā hewa kūlana C:
- (A) Ka ‘ōlelo ho‘omāino;
 - (B) Ka hō‘alo papa;
 - (C) Ka ho‘okuli;
 - (D) Ka peni/kuhikuhi wana‘ā; ka loa‘a a i ‘ole ka ho‘ohana ‘ia ‘ana;
 - (E) Ka ha‘alele ‘ana i ke kula me ka ‘āpono ‘ole ‘ia;
 - (F) Ka puhi, a puhi paka; a
 - (G) Ka hiki ‘ole mai i ke kula.
- (4) ‘O nā hewa kūlana D:
- (A) Nā waiwai i pāpā ‘ia, ka loa‘a a i ‘ole ka ho‘ohana ‘ia ‘ana;
 - (B) Ka lawena ho‘opilikia iki; a
 - (C) Nā lula ‘ē a‘e o ke kula.
 - (i) Nā hana ‘ē a‘e e koi ‘ia a pāpā ‘ia ma nā lula o ke kula. E ho‘olaha ‘ia nā lula o kēlā a me kēia kula ma ke ke‘ena o ke kula i hiki ke nānā ‘ia a i mea ho‘omaopopo i nā haumāna, nā limahana kula, a me nā mākuia i nā hana i pāpā ‘ia ma lalo o ke kūlana A ā hiki i D o kēia māhele.
 - (ii) ‘A‘ole e ho‘opa‘i i kekahi ‘ano ho‘opa‘i ko‘iko‘i no ka ‘a‘e ‘ana i

kekahi lula kula hana hewa kūlana D.

(b) Inā loa‘a ka pū kī i kekahi haumāna, e ho‘oku‘u loa ‘ia ‘o ia mai ke kula no ho‘okahi makahiki ‘alemanaka ma ke emi loa. Pāpā ‘ia ka loa‘a ‘ana a me ka ho‘ohana ‘ia ‘ana o kekahi pū kī ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka ‘oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi, koe na‘e no ke komo ‘ana i kekahi hui a kime ‘ālapa, a me/a i ‘ole no nā papahana pana pua Junior Reserve Officer Training Corp (JROTC) nā papahana a‘o, ka ho‘ona‘auao, a me nā ho‘okūkū. Ma ka nānā ‘ana i kēlā a me kēia hihia, hiki i ke po‘o kalana a i ‘ole ke kanaka ho‘okuleana ‘ia ke ho‘ololi i ka ho‘oku‘u ‘ia ‘ana o ka haumāna loa‘a o ka pū kī. Inā ho‘oku‘u loa ‘ia kekahi haumāna mai ke kula aku, e hā‘awi ‘ia nā ha‘awina ho‘ona‘auao ‘oko‘a a i ‘ole kekahi ‘ano kōkua kūpono ‘ē a‘e i ka haumāna e like me ka ‘ōlelo o ka paukū 8-19-11.

(c) Hiki ke hō‘ole ‘ia ko ka haumāna hele ‘ana i ke kula no kanaiwakūmālua mau lā ma ka nui loa ma muli o ka loa‘a, ke kū‘ai ‘ia a i ‘ole ka ho‘ohana ‘ia ‘ana o kekahi mea pepehi, ka pahi panau a pahi ‘ē a‘e paha, ka mea ‘ona a me ka lā‘au i pāpā ‘ia ma ke kahua kula. Hiki ke hō‘ole ‘ia ko ka haumāna hele ‘ana i ke kula no kanaiwakūmālua mau lā ma ka nui loa ma muli o kona hō‘ea ‘ana me ka ‘ona pū i ka mea ‘ona a lā‘au i pāpā ‘ia paha, ma ke kula, ma nā hanana kula ma ke kahua kula a ma kekahi kahua o ka ‘oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi, a e ho‘ohana ke kula i kekahi hāme‘a ho‘āna lā‘au ‘ona no ka ho‘oholo ‘ana inā he pono ka ho‘ouna ‘ia ‘ana o ka haumāna no ka loiloi ho‘ohei lā‘au ‘ona e like me ka ka paukū 302A-1134.6(f), Hawai‘i Revised Statutes. E nānā ke po‘o kula i ka ‘ōlelo o kēia mokuna me ka ho‘okolokolo ‘ana i ia hanana i i hō‘ike palapala ‘ia a me ka ho‘omaopopo ‘ana i ka makua no ka ho‘opa‘i. Eia hou, e ho‘opa‘a ke po‘o kula i ka loiloi ‘ia ‘ana o ka haumāna e kekahi kanaka loiloi kūhelu. E ho‘oka‘a‘ike ia kanaka loiloi i ka hopena o ka loiloi me ka haumāna a e ka‘ana pū ‘ia ka hopena me ke po‘o kula. A laila, e ho‘omaopopo ke po‘o kula i ka ‘ohana no ka hopena o ka loiloi a me nā mea i ho‘ākāka ‘ia ma ke kānāwai no ka ho‘iho‘i koke ‘ana, a e hā‘awi pū ‘ia kekahi papa helu o nā hui ‘inikua olakino e hana ana i ka loiloi ho‘ohei lā‘au ‘ona. Ma ka loiloi ‘ana, e ninaninau ‘ia ka haumāna no ka ho‘oholo ‘ana i ka maka‘u o kona hei ‘ana i ka lā‘au ‘ona, inā he ‘u‘uku, he nui, a he nui ‘ino paha. Inā nō he maka‘u nui ‘ino ka hopena o ka ninaninau loiloi, e ho‘ouna ‘ia ka haumāna i ka loiloi kūhelu ‘ia no ka ho‘ohei lā‘au ‘ona. ‘O ke kumu o ka loiloi kūhelu ‘ia no ka ho‘ohei lā‘au ‘ona ka loa‘a ‘ana mai o ka mana‘o loea e ho‘oholo ‘ia ai inā he pilikia nō ka ho‘ohei lā‘au ‘ona, a inā pēlā, e a‘oa‘o no ka lapa‘au ‘ia. Inā kūpono ka loiloi ‘ia ana o ka haumāna no ka ho‘ohei lā‘au ‘ona, e noi ‘ia ka haumāna me ka ‘inikua olakino e ho‘oka‘a‘ike me kāna kauka lapa‘au no ka ho‘opa‘a manawa ‘ana. ‘O ka po‘e ‘oihana kūpono i hiki ke hana i ka loiloi ho‘ohei lā‘au ‘ona nā kumu a‘oa‘o ho‘ohei lā‘au ‘ona (CSAC), nā kauka ho‘oponopono no‘ono‘o, nā kahu ma‘i i laikini ‘ia no ka lapa‘au, nā psychologist, a me nā limahana hana lawelawe no ka lehulehu. Hiki i ke po‘okumu a i ‘ole ke kanaka ho‘okuleana ‘ia ke ‘āpono i ka ho‘opa‘i noho hale mai ka ho‘okahi a i ka ‘umi mau lā kula. Na ke po‘o kalana e ‘āpono i ka ho‘opa‘i noho hale i ‘oi aku ka lō‘ihi he ‘umi mau lā kula. Ma ka ho‘oholo ‘ana i ka ho‘opa‘i, e no‘ono‘o ke po‘okumu a i ‘ole ke kanaka ho‘okuleana ‘ia i ke ‘ano a me ke ko‘iko‘i o ka hana hewa, ka hopena o ka hana hewa iā ha‘i, ke kūlana makahiki o ke kanaka lawehala, a inā he kanaka lawehala pinepine ‘o ia. Inā hō‘ole ‘ia ko ka

haumāna hele 'ana i ke kula no kekahi wā, na ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e hō'oa i ka hā'awi 'ia 'ana o kekahi 'ano ho'ona'auao ka'a'oko'a a i 'ole i kekahi 'ano kōkua haumāna kūpono, me ka ho'ouna 'ia 'ana o ka haumāna no ke kahapale a i 'ole ka lapa'au kūpono, a i 'ole nā mea 'elua paha, e like me ka ho'oholo 'ana o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha ma muli o ke kūkā pū 'ana me nā limahana kula kūpono a e like ho'i me nā lula ho'omalua o Hawai'i no nā haumāna kīnānā, inā kūpono ia.

(d) He ho'opa'i ka hopena no nā hana hewa kūlana a pau mai ka papa mālaa'o a i ka papa 'umikūmālua e like me ke ka'ina hana i ho'ākāka 'ia ma lalo o kēia mokuna a me nā koho ma lalo iho nei e ho'oholo 'ia e nā kānaka i ho'okuleana 'ia ma ka paukū 8-19-5. Ke ho'opa'i 'ia, e kahapale pū 'ia nā haumāna i mea e a'o ai i ka lawena kūpono. Penei nā 'ano ho'opa'i:

- (1) 'O ka ho'oponopono a kūkā pū me ka haumāna;
- (2) 'O ka ho'opa'i 'au'a;
- (3) 'O ke kīpaku koke no ka ho'opōpilikia;
- (4) 'O ke a'oa'o 'ana i ka haumāna no ka lawena kūpono 'ole;
- (5) 'O ka ho'opa'i noho kula;
- (6) 'O kahi ho'ona'auao ka'a'oko'a kūikawā;
- (7) 'O ka wehe 'ana i nā kuleana i 'ae 'ia;
- (8) 'O ka hālāwai makua;
- (9) 'O ka ho'opa'a 'ana me ke'ena;
- (10) 'O ka ho'opa'i noho hale mai ka ho'okahi a i ka 'umi mau lā kula;
- (11) 'O ka ho'opa'i noho hale he 'umikūmākahi a 'oi mau lā kula;
- (12) 'O ke kula Po'aono;
- (13) 'O ka ho'opa'i ho'one'e;
- (14) 'O ka ho'ouna i kekahi papahana ho'ona'auao ka'a'oko'a;
- (15) 'O ka ho'oku'u loa, a
- (16) 'O ka uku pāna'i.

(e) E a'oa'o 'ia ho'i nā haumāna ke ho'opa'i 'ia ma muli o ka 'ōlelo o ka lalomāhele (c) a me (d).

(f) 'A'ole e ho'opa'i 'ia ka haumāna ma ke 'ano ko'iko'i no ka hana 'ana i kekahi hana hewa kūlana D.

(g) 'A'ole e ho'oku'u a ho'opa'i ko'iko'i 'ia ka haumāna ma muli o kona hō'alo a hō'ea 'ole 'ana paha i ke kula.

(h) I mea ho'omaopopo, 'o nā koho ho'opa'i o ka lalomāhele (c) a me (d) nā ho'opa'i i loko o ho'okahi makahiki kula.

(i) E kū mau nā ho'opa'i i kekahi makahiki kula a'e inā hana 'ia kekahi hana hewa ma nā lā kula he iwakālua ma mua o ka lā a'o hope loa o nā haumāna i ia makahiki kula. [Pa'a 9/1/82; am and ren §8-19-5, 5/23/86; am and comp 7/19/93; am and comp 5/19/97, am and comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §§302A-1112, 302A-1134, 302A-1134.5)

§8-19-7 ' Ke kīpaku koke no ka ho'opōpilikia. (a) Ma ka ulia pōpilikia, hiki ke kīpaku koke ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka haumāna no ka ho'opōpolikia ma muli o ka hopena o ka noi'i koke a me ka ho'oholo 'ana ua mōakāka

he 'ano ho'oweliweli hikiwawe ka hana a ka haumāna i kona palekana pono'ī a i ka palekana pilikino o kekahi po'e 'ē a'e, a i 'ole ua nui 'ino ka ho'okolohe 'ana, a he pono kona kīpaku koke 'ia 'ana no ka mālama 'ana i ka pono o nā haumāna 'ē a'e e 'imi na'auao me ka pilikia 'ole.

(b) Ke kīpaku koke no ka ho'opōpilikia, e ho'ā'o pono ke kula e ho'omaopopo koke i ka makua ma o ke kelepona.

(c) E ho'ouna 'ia a hā'awi lima 'ia paha kekahi leka ho'omaopopo ukali no ka ho'oponopono ulia pōpilikia i ka makua. E palapala 'ia kēia mau mea ma loko o ia leka ho'omaopopo no ka ho'oponopono ulia pōpilikia:

- (1) He 'ōlelo ho'opi'i i nā hana kiko'ī a ka haumāna e ho'ākāka 'ia ai ke kumu o ke kīpaku 'ia 'ana;
- (2) He 'ōlelo ho'opi'i no nā hana kiko'ī i hō'ōia 'ia;
- (3) He 'ōlelo e hō'ike 'ia ai ka ho'opa'i; a
- (4) He 'ōlelo no ka lā, ka hola, a me kahi hālāwai e kūkā ai ke po'o kula me ka makua. E ho'ouna 'ia kekahi kope o ia leka ho'omaopopo no ka ho'oponopono ulia pōpilikia i ke po'o kalana. Ma waho a'e o ka leka ho'omaopopo no ka ho'oponopono ulia pōpilikia i koi 'ia ma kēia lalomāhele, e ho'ā'o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e hō'ōia i ka leka ho'omaopopo ma ke kelepona 'ana i ka makua.

(d) E 'ae 'ia ka haumāna i kīpaku 'ia no ka ho'opōpilikia e ho'i hou i ke kula aia nō a pau ka ulia pōpilikia.

(e) 'A'ole e ho'omau 'ia ke kīpaku 'ana no ka ho'opōpilikia he 'umi a 'oi aku paha mau lā kula, koe ke 'āpono 'ia e ke po'o kalana ma ka ho'opi'i kū'ē 'ana. [Pa'a 9/1/82; am and ren §8-19-6, 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §302A-1112)

§8-19-7.1 Ka Ho'okolokolo 'ana. (a) Ma hope pono o ke kīpaku koke 'ia 'ana no ka ho'opōpilikia a i 'ole inā kūpono ka mahu'i 'ana o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka hana 'ana a ka haumāna i kekahi hana hewa e ho'oku'u 'ia ai 'o ia, e ho'omaka ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka ho'okolokolo piha pono. E kū nā kumu ho'opi'i o ka ho'okae, ka ho'ouluhua (me ke kekohala), ka ho'oma'au a me/a i 'ole ka ho'opa'i pāna'i ma lalo o nā mea i ho'ākāka 'ia e pili ana i nā ho'opi'i a me ka ho'okolokolo 'ana ma ka paukū 8-19-30.

(b) Ma ka ho'okolokolo 'ana, e ho'ā'o pono ke po'o kumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e ho'omaopopo koke i ka makua no ka ho'okolokolo 'ana o ke kula e like me ka mea i hiki. Inā 'a'ohe pane a ka makua ma hope o ka ho'ā'o pono o ke po'o kumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e ho'oka'a'ike me ia, hiki nō i ke kula ke ho'okō a ho'opau i ka ho'okolokolo 'ana. E ho'opau 'ia ka ho'okolokolo 'ana e like me ka 'āwīwī i hiki. Inā koho ke po'o kumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e ho'omaka i ke ka'ina hana no kekahi ho'opa'i ko'iko'i ma waho a'e o ke kīpaku 'ana no ka ho'opōpilikia, a laila, ke pau ka ho'okolokolo 'ana, e palapala ke po'o kumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka palapala hō'ike e hō'ulu'ulu mana'o ai i ka 'ōlelo hō'ike a ka po'e 'ike maka i ninaninau 'ia, nā 'ano hō'ike 'ē a'e, a me ke kumu a ke po'o kumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ho'omaka ai i nā ka'ina hana no ka ho'opa'i 'ana.

(c) E ho'omaopopo ke po'o kumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka makua

no ka hopena o ka ho'oholo 'ana i ka haumāna. Inā hō'ole ka haumāna a i 'ole ka makua i ka mea i 'āhewa 'ia, e hō'ike aku ke po'o kumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i nā hō'ike i loa'a i ka makua a me ka haumāna e kāko'o i nā mea i ho'oholo 'ia e ka luna kula. E 'ae 'ia ka haumāna a i 'ole ka makua i ka manawa kūpono e hō'ike mai ai i ka mana'o o ka haumāna no ia hanana. [Pa'a and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §302A-1112)

§8-19-8 Ka Ho'opa'i Noho Hale. (a) Ke kūpono ka mahu'i 'ana o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i i ka hana 'ana a ka haumāna i kekahi hana hewa e ho'oku'u 'ia ai 'o ia, e ho'okolokolo koke ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka hanana. Ma ka pau 'ana o ka ho'okolokolo 'ana me ka loa'a pū o nā hopena i ho'oholo 'ia, e ho'opa'i noho hale 'ia ka haumāna inā hō'ioia 'ia ia mau hopena e ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha. E ho'omaopopo ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka makua ma ka palapala no nā hopena i ho'oholo 'ia a me ka ho'opa'i.

(b) Inā hō'ole ka haumāna a i 'ole ka makua i ia mau hopena, e hō'ike ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka haumāna a me ka makua i nā hō'ike i loa'a i nā luna kula e kāko'o ana i nā hopena a ka luna kula. E 'ae 'ia ka haumāna a i 'ole ka makua, a i 'ole lāua 'elua, i ka manawa kūpono e hō'ike mai i ka mana'o o ka haumāna no ia hanana. Akā na'e, inā 'a'ohe ho'omaopopo o ka haumāna i ke ko'iko'i o ka 'āhewa 'ana, ke 'ano o ke ka'ina hana, a me ka hopena o ia mau mea, a i 'ole pilikia ke kūkākūkā pono 'ana me ka haumāna ma muli o kona kūlana makahiki, kona mākaukau a 'ike 'ole paha, e noi ke po'o kumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka makua e noho pū ma ka hālāwai kūkā.

(c) Inā he 'umi mau lā kula a 'oi aku paha ka huinanui o nā lā ho'opa'i noho hale i loko o ho'okahi kau, e kū nā ka'ina hana o kēia mokuna, koe kekahi ka'ina hana i koi 'ia ma ke kāmāwai.

(d) E ho'omaopopo waha 'ia ka makua no ka ho'opa'i noho hale me ka nānā 'ole 'ana i ka lō'ihī. E ho'omaopopo mua 'ia ka makua no ka ho'opa'i noho hale ma o ke kelepona, inā hiki, a ma o ka palapala i ho'ouna 'ia a hā'awi lima 'ia paha ma ka pau 'ana o ka ho'okolokolo. E palapala 'ia kēia mau mea ma loko o ia leka ho'omaopopo no ka ho'opa'i noho hale:

- (1) He 'ōlelo ho'opi'i i nā hana kiko'i a ka haumāna e ho'ākāka 'ia ai ke kumu o ka ho'opa'i noho hale;
- (2) He 'ōlelo ho'opi'i no nā hana kiko'i i hō'ioia 'ia;
- (3) He 'ōlelo e hō'ike 'ia ai ka ho'opa'i; a
- (4) He 'ōlelo no ka lā, ka hola, a me kahi hālāwai e kūkā ai ke po'o kula me ka makua.

E ho'ouna 'ia kekahi kope o ia leka ho'omaopopo no ka ho'opa'i noho hale i ke po'o kalana. Ma waho a'e o ka leka ho'omaopopo i koi 'ia ma kēia lalomāhele, e e ho'ā'o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e hō'ioia i ka leka ho'omaopopo ma ke kelepona 'ana i ka makua. [Pa'a 9/1/82; am and ren §8-19-7, 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; am and comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §302A-1112)

§8-19-9 Ke ka'ina hana kū i ke kânāwai no ka ho'opa'i noho hale he 'umi mau lā a 'oi aku paha, ka ho'opa'i ho'one'e, a me ka ho'oku'u loa 'ana. (a) Inā, ma muli o nā hopena o ka ho'okolokolo 'ana, mana'o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka hana hewa 'ana a ka haumāna i kekahi hana e 'a'e i nā loina o kēia mokuna, a inā 'āpono ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i kekahi ho'opa'i ko'iko'i ma waho a'e o ke kīpaku koke 'ia no ka ho'opōpilikia, a laila, e noi koke ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ke po'o kalana no ka 'ae waha i ia ho'opa'i.

(b) Ma ka 'ae waha 'ana mai a ke po'o kalana, e ho'ā'o pono ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e ho'omaopopo i ka makua no kēia mau mea:

- (1) No ka hanana ko'iko'i e ho'opa'i 'ia ai,
- (2) No ka hiki ke ho'opi'i kū'ē 'ia; a
- (3) No ka ho'okō koke 'ia 'ana o ka ho'opa'i.

(c) Ma nā lā 'ekolu ma hope o ka 'ae waha a ke po'o kalana, e ho'ouna ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i kekahi leka ho'omaopopo no ka hanana e ho'opa'i ko'iko'i 'ia a me ka palapala ho'opi'i kū'ē i ka makua. 'Ae 'ia a lawa ka pūlima kelepa'i a i 'ole ka 'āpono keleka'a'ike a ke po'o kalana ma ka palapala hō'ike hanana ho'opa'i ko'iko'i. E palapala 'ia kēia mau mea ma loko o ia leka ho'omaopopo no ka ho'opa'i ko'iko'i:

- (1) He 'ōlelo ho'opi'i no nā hana kiko'i a ka haumāna e ho'ākāka 'ia ai ke kumu o ke kīpaku 'ia 'ana;
- (2) He 'ōlelo ho'opi'i no nā hana kiko'i i hō'oa 'ia;
- (3) He 'ōlelo e hō'ike 'ia ai ka ho'opa'i; a
- (4) He 'ōlelo no ka pono o ka makua e ho'opi'i kū'ē i ke po'o kalana, a ma ia manawa, hiki i ka makua ke hā'awi mai i ka hō'ike, kāhea a ninaninau hou i ka po'e 'ike maka, a koho i kekahi loio e kū ma kahi ona inā ho'olako mai ka makua i kekahi palapala hō'ike no ke kū 'ana o ia loio he 'umi mau lā 'alemanaka ma ke emi loa ma mua o ka ho'opi'i kū'ē 'ana.
- (5) Inā makemake ka haumāna a makua paha e ho'opi'i kū'ē, e waiho 'ia ka ho'opi'i kū'ē ma ka palapala a me ka loa'a pū i ke po'o kalana ma mua o ke pani 'ana o ka 'oihana ma ka lā kula 'ehiku mai ka lā i ho'opuka 'ia ai ka leka ho'omaopopo no ka ho'opa'i ko'iko'i. E 'ae 'ia ka haumāna e hele i kona kula ma ka wā e lewa ana ka ho'opi'i kū'ē, koe na'e inā ho'oholo ke po'okumu he mea ho'opilikia ka haumāna iā ia iho a i kekahi kanaka 'ē paha a i 'ole i nā pono o nā haumāna 'ē a'e e 'imi na'auao me ka pilikia 'ole. Akā na'e, e hō'ole 'ia ko ka haumāna komo 'ana ma nā hana 'ē a'e ma waho o ka ho'ona'auao, e like ho'i ma nā ha'uka, nā huaka'i, nā 'ahahui, a pēlā aku.

(d) Ma ka loa'a 'ana mai o ka palapala noi ho'opi'i kū'ē, e ho'opa'a ke po'o kalana i kekahi lā no ka ho'opi'i kū'ē 'ana i loko o 'umi mau lā kula a e ho'omaopopo i ka makua no ka lā, ka hola, a me ka wahi. E ho'ouna 'ia ka leka ho'omaopopo no ka ho'opi'i kū'ē i ka makua a me ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha he 'umikūmālima mau lā 'alemanaka ma ke emi loa ma mua o ka lā ho'opi'i kū'ē. E ho'omalū 'ia ke ho'opi'i kū'ē e ke po'o kalana, kekahi kanaka kaulike o ka 'oihana, a i 'ole kekahi kanaka kaulike i ho'okuleana 'ia a, he luna 'oihana paha i ho'okuleana 'ia e ke po'o kalana. E ho'omalū 'ia ka ho'opi'i kū'ē penei:

- (1) E pani 'ia ka ho'opi'i kū'ē koe na'e ke noi ka haumāna a makua paha e wehe 'ia i ka lehulehu;

- (2) He kuleana ko ka makua a me ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e hā'awi i ka hō'ike, ninaninau hou i ka po'e 'ike maka, a waiho i kekahi hō'ike 'ōlelo kū'ē;
- (3) Hiki ke kū kekahi loio ma kahi o ka makua a me ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha;
- (4) 'A'ole pono ka hahai 'ana o ke po'o kalana a me ka luna 'oihana kaulike i nā lula kūhelu pili i ka hō'ike a 'ikepili kāko'o;
- (5) E kaupaona kaulike ke po'o kalana a ka luna 'oihana kaulike paha i ka 'ikepili i hā'awi 'ia;
- (6) Hiki i ka makua ke 'oki leo a i 'ole ki'i i kekahi kope o ka līpine a palapala leo paha o ia hālāwai 'aha ma ka uku 'ana a ka makua a inā wale nō no ka nānā hou 'ana a ka 'aha. E 'oki leo a i 'ole e palapala ke po'o kalana a luna 'oihana kaulike paha i ka mo'o'ōlelo o ia hālāwai 'aha;
- (7) E hō'ike ke po'o kalana i ka mana'o ho'oholo ma mua o ka hala 'ana o 'ehiku lā kula mai ke pani 'ana o ka ho'opi'i kū'ē ma o ka palapala e hō'ike mōakāka ana i nā hana e hana 'ia ai a me nā kumu no ia mau hana. E ho'ouna 'ia a i 'ole e hā'awi lima 'ia ka palapala ho'oholo i ka makua, ka loio kūhelu o ka haumāna, a me kekahi kope i ke kula. Inā kū nō ka ho'opa'i i ho'oholo 'ia, e hō'ike aku ke po'o kalana i ka heluna o nā lā e ho'opa'i noho hale 'ia ai a i loko o ia mau lā ho'opa'i noho hale, e no'ono'o i ka huinanui o nā lā i ho'opa'i noho hale 'ē 'ia ai.

(e) Hiki i ka makua ke ho'opi'i kū'ē i ka ho'opa'i i ho'oholo 'ia e ke po'o kalana ma o ka palapala e hō'ike ana i ka ho'opi'i kū'ē a me ka mana'o kiko'i no kona noi a noi 'ole paha no ka 'aha ho'olohe i ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a i 'ole i ke kanaka ho'okuleana 'ia paha o ke kūlana moku'āina, me ka hō'ike pū i nā nīnau kiko'i a me nā mana'o kū'ē kiko'i me nā palapala a me nā 'ikepili e kāko'o ana i ia ho'opi'i kū'ē. E hā'awi 'ia ka palapala ho'opi'i kū'ē i ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao ma nā lā kula 'ehiku ma hope o ka lā i palapala 'ia ai kā ke po'o kalana 'ōlelo ho'oholo. Inā 'a'ohē noi kiko'i no ka 'aha ho'olohe, e ho'oholo nō ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a i 'ole ke kanaka ho'okuleana 'ia paha o ke kūlana moku'āina ma muli o ka mo'omō'ali hanana o ke po'o kalana a me ka makua i hō'ike 'ia ma ka ho'opi'i kū'ē. Na ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a me ke kanaka ho'okuleana 'ia paha e ho'olako i ka palapala ho'okō. E 'ae 'ia ka haumāna e hele i kona kula i ka wā e lewa ana ka ho'opi'i kū'ē koe na'e inā ho'oholo ke po'okumu he mea ho'opilikia ka haumāna iā ia iho a i kekahi kanaka 'ē paha a i 'ole i nā pono o nā haumāna 'ē a'e e 'imi na'auao me ka pilikia 'ole. No nā manawa e hō'ole 'ia ai ko ka haumāna hele 'ana i ke kula ma ka wā e lewa ana ka ho'opi'i kū'ē, e ho'oholo ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao ma nā lā 'alemanaka he iwakāluakūmākahi mai ka lā i loa'a mai ai ka ho'opi'i kū'ē.

(f) Ma ka loa'a 'ana mai o ka ho'opi'i kū'ē, mai ka makua a 'elele loio paha, e hā'awi 'ia ka palapala ho'okō a me ka mo'omō'ali hanana i ho'ākāka 'ia ma ka lalomāhele (d) o kēia māhele i ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a kanaka ho'okuleana 'ia paha ma loko o 'umi mau lā 'alemanaka. E nānā ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka 'ikepili a e ho'oholo i ka ho'opa'i ma loko o 'umikūmāhā lā 'alemanaka. E ho'ouna a hā'awi lima 'ia paha ka palapala ho'okō i ka makua a 'elele loio paha. Eia hou, e ha'i 'ia ka makua no ka hiki

ke hā'awi i palapala kū'ē i ka mana'o ho'oholo a me ka hō'ike 'ana aku i nā mana'o kū'ē i ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a kanaka ho'okuleana 'ia paha o ka moku'āina. Inā hā'awi ka makua i ka mana'o kū'ē no ka lō'ihī o ka ho'oku'u loa ma muli o ka loa'a 'ana o ka pū kī a i 'ole no ka ho'ololi 'ana ma muli o kā ke kanaka i ho'okuleana 'ia i ho'oholo ai, e nānā ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a kanaka ho'okuleana 'ia o ka moku'āina paha i ka palapala kū'ē. Pono e loa'a ka palapala kū'ē a me ke noi e hō'ike aku ai i nā mana'o kū'ē i ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a kanaka ho'okuleana 'ia paha ma nā lā 'alemanaka 'elima ma hope o ka lā i ho'olako 'ia ai ka mana'o ho'oholo e ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a kanaka ho'okuleana 'ia o ka moku'āina paha. E hā'awi ka makua i ka palapala kū'ē me ka hō'ole pū 'ana i ka hō'ike 'ana aku i ka mana'o kū'ē; eia na'e, 'a'ole hiki ke hō'ike aku i ka mana'o kū'ē me ka loa'a mua 'ole 'ana o ia palapala kū'ē. Inā hā'awi kūpono ka makua i ka palapala kū'ē a me ke noi e hō'ike aku ai i kona mana'o kū'ē, e hō'ike aku ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a kanaka ho'okuleana 'ia paha, ma nā lā kula 'elua ma hope o ka loa'a 'ana mai o ke noi e hō'ike aku ai i ka mana'o kū'ē, i ka lā, ka hola, a me kahi e hui ai no ka hō'ike 'ana aku i kona mana'o kū'ē. Aia ka lā e hō'ike aku ai i ka mana'o kū'ē ma waena o 'elima lā 'alemanaka a me 'umikūmāhā lā 'alemanaka mai ka lā i ho'omaopopo 'ia ai ka makua no ka lā, ka hola, a me kahi e hō'ike aku ai i kona mana'o kū'ē. E ho'ouna ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka palapala ho'okō i ka makua a i 'ole i ka 'elele loio ma nā lā 'alemanaka 'umikūmāhā ma hope o ka lā e hō'ike mana'o kū'ē ai a i 'ole inā hō'ole ka makua i ka hiki ke hō'ike i kona mana'o kū'ē, ma nā lā 'alemanaka he 'umikūmāhā ma hope o ka loa'a 'ana mai o kā ka makua palapala kū'ē. [Pa'a 9/1/82; am and ren §8-19-8, 5/23/86; am and comp 7/19/93; am and comp 5/19/97; am and comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A- 1112) (Imp: HRS §302A-1112)

§8-19-10 Ka lō'ihī o ka wā ho'opa'i. (a) Inā 'a'ole hiki ke ho'okō piha 'ia ka ho'opa'i ma muli o ke ka'ina hana ho'opi'i kū'ē, hiki ke ho'okō 'ia i kekahi makahiki kula a'e ma nā kula aupuni a pau akā 'a'ole ma ke kula kauwela.

(b) E kū mau nā ho'opa'i i kekahi makahiki kula a'e inā hana 'ia kekahi hana hewa ma nā lā kula he iwakālua ma mua o ka lā a'o hope loa o nā haumāna i ia makahiki kula ma nā kula aupuni a pau akā 'a'ole ma ke kula kauwela.

(c) 'A'ole pili kēia māhele i ka 'a'e lula pū. No ka ho'opa'i no ka loa'a 'ana o ka pū kī, 'a'ole e emi mai ka lō'ihī i ho'okahi makahiki 'alemanaka.

(d) Ma waho o ka mea i ho'ākāka 'ia ma nā lalopaukū (a) me (b), 'a'ohe hanana ho'opa'i e ho'omau ana ma 'ō aku o ka makahiki kula i hana 'ia ia hanana. [Pa'a 9/1/82; ren §8-19-9, 5/23/86; comp 7/19/93; am and comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §§302A-1112, 302A-1134)

§8-19-11 Nā ho'ona'auao ka'a'oko'a a me nā mea kāko'o 'ē a'e no nā haumāna 'a'e i nā lōina o kēia mokuna. (a) E hō'ōia ke po'o kalana i nā ho'ona'auo ka'a'oko'a a i 'ole ke komo piha 'ana o nā ke'ena aupuni a kū'oko'a paha no nā haumāna a pau i kīpaku koke 'ia a ho'opa'i noho hale 'ia no nā lā kula he 'umi a 'oi aku paha.

(b) No nā haumāna a pau i ho'opa'i noho hale 'ia no ho'okahi lā a hiki i nā lā kula he 'umi, e ho'oholo ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka ho'ona'auao ka'a'oko'a e like me ka mea e pono ai no ka haumāna.

(c) Pili nā Lula Ho'omalū o Hawai'i no nā haumāna kīnānā i nā haumāna kīnānā ma lalo o kēia mokuna. [Pa'a 9/12/82; am and ren §8-19-10, 5/23/86; comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: §302A-1112) (Imp: HRS §§302A-1112, 302A-1128)

LALOMOKUNA 3

KA HANA HEWA 'ANA O KA HAUMĀNA A ME KA HO'OPA'I 'ANA MA KE KULA KAUWELA

§8-19-12 Nā ho'opa'i; ke kuleana. Na ke po'o kula kauwela a kanaka paha i ho'okuleana 'ia e ho'oholo i ka ho'opa'i i nā haumāna o ke kula kauwela. [Pa'a 5/23/86; comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS 302A-1112)

§8-19-13 Nā hana haumāna i pāpā 'ia; nā kūlana o nā hewa. (a) Ua pili nā hana i pāpā 'ia ma lalo nei i nā haumāna a pau ma ke kula kauwela ma nā hola o ke kula kauwela, ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi.

(1) 'O nā hewa kūlana A:

- (A) Ka hō'eha kino;
- (B) Ka ho'oma'au (no nā haumāna papa 9-12);
- (C) Ka pōā;
- (D) Ka ho'oma'au keleka'a'ike (no nā haumāna papa 9-12);
- (E) Ka mea weliweli, a 'akano ho'i; ka loa'a a i 'ole ka ho'ohana 'ia 'ana;
- (F) Ka mea pepehi; ka loa'a a i 'ole ka ho'ohana 'ia 'ana;
- (G) Ka lako lā'au 'ona; ka loa'a, ka ho'ohana 'ia, a i 'ole ke kū'ai 'ia 'ana;
- (H) Ka pākaha;
- (I) Ka hakakā;
- (J) Ka pū kī, ka loa'a a i 'ole ka ho'ohana 'ia 'ana;
- (K) Ka ho'ouluhua (no nā haumāna papa 9-12);
- (L) Ka lawe ola;
- (M) Ka lā'au i pāpā 'ia; ka loa'a, ka ho'ohana 'ia, a i 'ole ke kū'ai 'ia 'ana;
- (N) Ka mea 'ona; ka loa'a, ka ho'ohana 'ia, a i 'ole ke kū'ai 'ia 'ana;
- (O) Ka hō'ino'ino waiwai a i 'ole ka luku wale;
- (P) Ka pōā;
- (Q) Ka ho'ohaumia hewa;
- (R) Ke kāhina kuko hewa;
- (S) Ke kekohala (no nā haumāna papa 5-12);
- (T) Ka ho'omoho; a
- (U) Ka ho'oweliweli limahaeweli.

- (2) 'O nā hewa kūlana B:
- (A) Ka ho'oma'au (no nā haumāna papa M-8);
 - (B) Ka ho'oma'au keleka'a'ike (no nā haumāna papa M-8);
 - (C) Ka ho'okae;
 - (D) Ka hana 'ino;
 - (E) Ke kūkala hewa;
 - (F) Ka 'āpuka;
 - (G) Ka piliwaiwai;
 - (H) Ka ho'ouluhua (no nā haumāna papa M-8);
 - (I) Ka ho'okomo pae kolohe;
 - (J) Ka ho'ohana kūpono 'ole a i 'ole ka ho'ohana kīkāmū, a i 'ole nā mea 'elua, i ka pūnaeweale a i 'ole nā lako 'enehana, a i 'ole nā mea 'elua;
 - (K) Ka ho'opa'i pāna'i;
 - (L) Ke kekohala (no nā haumāna papa M-4);
 - (M) Ka 'aihue; a
 - (N) Ke komo hewa.
- (3) 'O nā hewa kūlana C:
- (A) Ka 'ōlelo ho'omāino;
 - (B) Ka hō'alo papa;
 - (C) Ka ho'okuli;
 - (D) Ka peni/kuhikuhi wana'ā; ka loa'a a i 'ole ka ho'ohana 'ia 'ana;
 - (E) Ka ha'alele 'ana i ke kula me ka 'āpono 'ole 'ia;
 - (F) Ka puhi, a puhi paka; a
 - (G) Ka hiki 'ole mai i ke kula.
- (4) 'O nā hewa kūlana D:
- (A) Nā waiwai i pāpā 'ia, ka loa'a a i 'ole ka ho'ohana 'ia 'ana;
 - (B) Ka lawena ho'opilikia iki; a
 - (C) Nā lula 'ē a'e o ke kula.

(b) 'O nā hewa kūlana C me D: Inā hana ka haumāna kula kauwela i 'elua hewa kūlana C me D, e like me ka mea i ho'ākāka 'ia ma ka māhele 8-19-6, ma ke kula kauwela, e nuku a'o 'ia 'o ia ma ka hana hewa mua a laila e ho'oku'u 'ia paha 'o ia mai ke kula kauwela aku ma ka hana hewa 'elua.

(c) Inā hana ka haumāna i ka hewa kūlana A me B, e ho'oku'u 'ia nō ia haumāna mai ke kula kauwela. E ho'oka'a'ike a e hālāwai ke po'o kula kauwela a i 'ole ke kanaka ho'okuleana 'ia me ka haumāna a me kona makua ma mua o ka ho'oku'u 'ana i ia haumāna mai ke kula kauwela. E waiho ke po'o kula kauwela i ka hō'ike palapala me ke po'o kalana a e hā'awi i kekahi kope o ia palapala i ka makua.

(d) Ma ka ulia pōpilikia, hiki ke kīpaku koke ke po'o kula kauwela a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka haumāna no ka ho'opōpolikia ma muli o ka ho'oholo 'ana ua mōakāka he 'ano ho'oweliweli hikiwawe ka hana a ka haumāna i kona palekana pono'i a i ka palekana pilikino o kekahi po'e 'ē a'e, a i 'ole ua nui 'ino ka ho'okolohe 'ana, a he pono kona kīpaku koke 'ia 'ana no ka mālama 'ana i ka pono o nā haumāna 'ē a'e e 'imi na'auao me ka pilikia 'ole. E ho'omaopopo a e hālāwai ke po'o kula kauwela a ke kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka haumāna a me kona makua ma mua o ko ka haumāna ho'i hou 'ana i ke kula kauwela. A'ole e ho'i hou ka haumāna i ke kula

kauwela me ka hālāwai 'ole. E waiho ke po'o kula kauwela i ka hō'ike palapala me ke po'o kalana a e hā'awi i kekahi kope o ia palapala i ka makua. [Pa'a 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §302A-1112)

LALOMOKUNA 4

KA HULI A ME KE KĀ'ILI 'ANA MA KE KULA

§8-19-14 Ke kulekele no ka wehe a huli 'ana ma loko o ka pahu laka haumāna. Hiki ke wehe a huli 'ia (me ka hanu 'ilio kūwaho) nā pahu laka haumāna ma ke kahua kula i nā manawa a pau me ka loa'a a loa'a 'ole paha o kekahi kumu, inā pili 'ole ka huli 'ana i ko ka haumāna lāhui, 'ili, aupuni kumu, hanauna, keka, keka hō'ike 'ia a kuana keka, ho'omana, kīnānā, a kuana pilina paha. 'A'ole pili ka māhele 8-19-15 i ka wehe a huli 'ana (a me ka hanu 'ilio kūwaho) i nā pahu laka haumāna. 'A'ole loa e no'ono'o 'ia he kapu pilikino ko ka pahu laka haumāna ma muli o nā mea i pāpā 'ia ma nā māhele 8-19-15 a i ka 8-19-18 a i 'ole nā mea i pili i ka huli laulā a kā'ili 'ana ma ke kula. E kuhi nā haumāna i ka wehe a me ka huli 'ia 'ana paha (a me ka hanu 'ilio kūwaho) o ko lākou mau pahu laka i nā manawa a pau me ka loa'a a loa'a 'ole paha o kekahi kumu. [Pa'a 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS §§302A-1101, 302A-1112)]

§8-19-15 Ke kulekele no ka huli laulā a me ke kā'ili 'ana ma ke kula. Ma waho o ka māhele 8-19-14 e pili ana i nā pahu laka haumāna, he kapu pilikino kūpono ko ka haumāna ma kona kino ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi. He kuleana kū i ke kāmāwai ko ke kula e mālama i ka pono o ke kaiapuni a'o. Ma ka ho'okō 'ana i ia kuleana kū i ke kāmāwai, e huli a kā'ili paha nā po'o kula ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi. Ma ke kulekele laulā, a ma waho o ka māhele 8-19-14 e pili ana i nā pahu laka haumāna, 'āpono 'ia ka huli a kā'ili 'ana inā he kumu kūpono no ka mahu'i 'ana e like me nā mea i 'ike 'ia, e loa'a ana ka 'ikepili e hō'ike ana i ko ka haumāna a nā haumāna paha 'a'e 'ana i ke kāmāwai a i 'ole i ka hana haumāna i pāpā 'ia ma kēia mokuna. Pono e like ka huli a kā'ili 'ana i ho'okō 'ia e nā po'o kula i nā mea i ho'ākāka 'ia ma kēia lalomokuna. [Pa'a 5/23/86; comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS §§302A-1101, 302A-1112)]

§8-19-16 Ke kuleana. Ma waho o ka mea i ho'ākāka 'ia ma ka māhele 8-19-14 e pili ana i nā pahu laka haumāna, 'āpono 'ia ka huli 'ana inā he kumu kūpono no ka mahu'i 'ana e like me nā mea i 'ike 'ia, e loa'a ana ka 'ikepili e hō'ike ana i ko ka haumāna a nā haumāna paha, a i 'ole nā kāmāka a'e paha ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a

hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi, 'a'e 'ana i ke kānāwai a i 'ole i ka hana haumāna i pāpā 'ia ma kēia mokuna. E ukali 'ia ke po'o kula e kekahi po'o kula 'ē a'e no ka 'ike maka 'ana, koe na'e inā he ulia pōulia e koi ana i ka hana koke 'ana no ka mālama 'ana i ke ola pono a i 'ole i ka palekana, a i 'ole i nā mea 'elua, o ka po'e. [Pa'a 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS §§302A-1101, 302A-1112)

§8-19-17 Nā 'ano e ho'okō 'ia ai ka huli laulā a me ke kā'ili 'ana ma ke kula. (a) Ma waho o ka mea i ho'akāka 'ia ma ka māhele 8-19-14 e pili ana i nā pahu laka haumāna, hiki i nā po'o kula ke huli a kā'ili inā penei nā 'ano:

- (1) Inā ma ka wā o ka huli 'ana, he kumu kūpono no ka mahu'i 'ana e like me nā mea i 'ike 'ia, e loa'a ana ka 'ikepili e hō'ike ana i ko ka haumāna a nā haumāna paha 'a'e 'ana i ke kānāwai a i 'ole i ka hana haumāna i pāpā 'ia ma kēia mokuna.
- (2) Pili ke 'ano o ka ho'okō 'ana i ka huli i ke kumu o ka huli.
- (3) E ha'i 'ia ka haumāna e huli 'ia i ke kumu o ka huli 'ana a hā'awi 'ia ka wā e koho ai ka haumāna i ka hā'awi lilo 'ana i ka mea e huli 'ia ana i ke po'o kula.

(b) E ha'i 'ia ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e ka luna kula nāna ka huli e pili ana i ia huli 'ana a me ke kumu o ia huli 'ana inā 'a'ole ia he ulia pōulia e koi ana i ka hana koke 'ana no ka mālama 'ana i ke ola pono a i 'ole i ka palekana, a i 'ole i nā mea 'elua, o ka po'e.

(c) Inā he 'elua a 'oi paha haumāna i komo ma ka 'a'e lula 'ana, a laila, inā kūpono a 'a'ole ia he mea pō'ino i ke ola a me ka palekana o ka po'e, e huli mua ka luna kula i ka haumāna i mahu'i nui 'ia i ka loa'a 'ana o ka mea e huli 'ia ana. [Pa'a 5/23/86; am and comp 7/19/93; am and comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §§302A-1112, 703-309(2)) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3, HRS §§302A-1101, 302A-1112, 703-309(2))

§8-19-18 Nā 'ano huli a kā'ili paha i pāpā 'ia. Ma waho o ka mea i ho'akāka 'ia ma ka māhele 8-19-14 e pili ana i nā pahu laka haumāna:

- (1) Pāpā 'ia ka huli pono koho 'ana.
- (2) Pāpā 'ia ka huli ho'okohana.
- (3) 'A'ole e ho'opā ka luna kula i ke kino o ka haumāna ma ka huli 'ana koe wale inā pono ia 'ano huli no ka pale 'ana i ka ho'opō'ino 'ana i ke ola me ka palekana o ka po'e.
- (4) Ma ka huli 'ana, pāpā 'ia ka ho'okākāuha lima ikaika koe na'e inā no'ono'o ka luna kula he pono ia ho'okākāuha lima ikaika no ka pale 'ana i ke ola me ka palekana o ka po'e a i 'ole kū'ē'ē kino ka haumāna i ka huli 'ia.
- (5) Kaupalena 'ia ka huli 'ana ma ke 'ano i ho'akāka 'ia ma kēia lalomokuna no ka mea wale nō e huli 'ia. Eia na'e, e kā'ili 'ia kekahi mea 'ē a'e i loa'a ma ka huli 'ana e ka luna kula inā pāpā 'ia ka loa'a 'ana o ia mea ma ke kānāwai a i 'ole ma ka mea i ho'akāka 'ia ma kēia mokuna, a i 'ole inā 'o ka hopena o ke kā'ili 'ole 'ia 'ana o ia mea he mea ho'oweliweli i ka po'e a me ka luna kula e huli ana. [Pa'a 5/23/86; comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp

LALOMOKUNA 5

KA HŌ'IKE 'ANA I NĀ HEWA

§8-19-19 Ka hō'ike 'ana i nā hewa kūlana A a kūlana B i hana 'ia ma ke kula. (a) Inā 'ike maka ke kumu, ka luna kula, a i 'ole ka limahana 'oihana a'e i ka hewa kūlana A a i 'ole kūlana B e like me ka mea i ho'ākāka 'ia ma kēia mokuna, a i 'ole inā he 'ike kūpono kona no ka hewa kūlana A a i 'ole kūlana B i hana 'ia a i 'ole e hana 'ia ana i ka haumāna, ke kumu, ka luna kula a i 'ole i kekahi limahana 'oihana a'e, a i 'ole i kekahi pono kula, e ha'i koke ia kanaka i ia hanana i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha. 'A'ohe mea ma kēia lalomāhele e no'ono'o 'ia he mea e pāpā a kāohi paha ai i ke kumu, ka luna kula, a i 'ole kekahi limahana 'oihana a'e i ka ha'i 'ana i ka hewa kūlana C a me kūlana D i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha.

(b) Ma ka loa'a 'ana o ka palapala hō'ike hewa kūlana A a i 'ole kūlana B, e ho'okolokolo ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha no ka ho'oholo 'ana inā kūpono ke kelepona pololei i ka māka'i a i 'ole e mālama 'ia ke kuleana ho'opa'i ma ke ka'ina hana ho'opa'i o ke kula. E kelepona aku ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka māka'i ke 'ike 'ia kekahi mea pō'ino a 'a'ole hiki i nā limahana kula ke ho'oponopono.

(c) E ho'opalapala ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka hanana ma kā ka 'oihana 'ōnaehana 'enehana ma nā lā 'elima ma hope o ia hanana.

(d) E hō'ike ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ke kumu kula, ka luna kula a i 'ole i ka limahana 'oihana i hō'ike mai i ka hana hewa, i ka ho'opa'i, inā loa'a, no ka/nā hana hewa kūlana ma nā lā 'elima ma hope o ka lā i ha'i 'ia ai ia hanana e like me ka mea i ho'ākāka 'ia ma ka lalomāhele (c).

[Pa'a 9/1/82; am and ren §8-19-11, 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §§302A-1112, 302A-1002) (Imp: HRS §§302A-1112, 302A-1002)

§8-19-20 Ka ho'āhewa 'ole 'ia 'ana ma hope o ka hō'ike 'ana i nā hewa. E pale 'ia ke kumu, ka luna kula, a i 'ole ka limahana 'oihana a'e i ha'i mai me ka mana'o kūpono e like me ka mea i koe 'ia ma lalo o §8-19-19, me ka ho'opilikia 'ole 'ia e like me ka mea i ho'ākāka 'ia ma lalo o ka māhele 302A-1003, Nā Lula Ho'omalū o Hawai'i. [Pa'a 9/1/82; am and ren §8-19-12, 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §§302A-1112, 302A-1003) (Imp: HRS §302A-1112, 302A-1003)

§8-19-21 Ka hō'ike 'ole 'ana i nā hewa kūlana A a kūlana B i hana 'ia ma ke kula; nā hopena. (a) E ho'olaha ka luna nui o ka 'oihana ho'ona'auao i ka 'ōlelo hō'ike kūmakahiki i nā kula a me nā ke'ena a pau no ka hopena ho'opa'i i nā kumu, nā luna, a me nā limahana 'oihana 'ē a'e, no ka hō'ike 'ole 'ana mai i nā hewa kūlana A a me

kūlana B i hana 'ia ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi. Eia nā ho'opa'i:

- (1) 'O ka nuku a'o waha;
- (2) 'O ka nuku a'o palapala;
- (3) 'O ka ho'oku'u 'ia me ka uku 'ole;
- (4) 'O ka ho'oha'aha'a kūlana; a
- (5) 'O ka ho'oku'u loa.

(b) E ho'opa'i 'ia nā kumu, nā luna, a me nā limahana 'oihana 'ē a'e e like me nā lula a me nā ka'ina hana a ka 'oihana no ka hō'ike 'ole 'ana i nā hana hewa e like me ke koina o ka māhele 8-19-19.

(c) Hiki ke ho'opi'i kū'ē nā kumu, nā luna, a me nā limahana 'oihana 'ē a'e paha i ka ho'opa'i no ka hō'ike 'ole 'ana i ka hana hewa kūlana A a me kūlana B ma ke kahua kula, ma kekahi kahua o ka 'oihana, ma nā alakau halihali haumāna, a ma nā papahana a hanana kula ma ke kahua kula a ma waho o ke kahua kula kekahi, e like me ka mea i ho'ākāka 'ia ma ke kānāwai moku'āina a i 'ole ma nā lula a me nā ka'ina hana o ka 'oihana a i 'ole ma ke kūka'i 'aelike 'uniona i launa kūpono. [Pa'a 9/1/82; am and ren §8-19-13, 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; am and comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §§302A-1112, 302A-1002) (Imp: HRS §§302A-1112, 302A-1002)

LALOMOKUNA 6

NĀ NINANINAU A ME KA HOPU 'IA E KA MĀKA'I

§8-19-22 Ka ninaninau 'ia 'ana e ka māka'i ma ke kula no nā hewa pili i ke kula. (a) Hiki mai paha ka māka'i i ke kula no ka ninaninau 'ana i kekahi haumāna. Ma ko ka māka'i hō'ea 'ana i ke kula, e hō'ike 'ia kahi o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha iā ia no ke noi 'ana e ninaninau i ka haumāna. Inā 'ae 'ia ka ninaninau 'ia o ka haumāna, e ho'ā'o pono ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e ho'omaopopo i ka makua no ka ninaninau 'ia e ka māka'i, a no ka pono e hiki ai ke noho pū i ka wā e ninaninau 'ia ai. Inā 'a'ole hiki ke ho'omaopopo ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka makua, a inā ho'omaopopo 'ia ka makua a hō'ole 'ia kona noho pū 'ana, a inā hō'ea 'ole mai ka makua i ke kula ma hope o kekahi wā kūpono no ka ninaninau, hiki nō ke ninaninau 'ia ka haumāna.

(b) E noho pū ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha ma ka ninaninau 'ia e ka māka'i koe na'e ka hō'ole 'ia e ka māka'i.

(c) Inā hopu 'ia ka haumāna, e hahai ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ke ka'ina hana i ho'ākāka 'ia ma ka māhele 8-19-24. [Pa'a 9/1/82; am and ren §8-19-14, 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS §§302A-1101, 302A-1112)

§8-19-23 Ka ninanināu ‘ia ‘ana e ka māka‘i ma ke kula no nā hewa pili ‘ole i ke kula. (a) E ho‘oka‘a‘ike ka māka‘i me ke kula no ka ho‘omaopopo ‘ana i ke po‘okumu a kanaka ho‘okuleana ‘ia paha no ke kumu a me ke ‘ano o kona kipa ‘ana mai. Ma ko ka māka‘i hō‘ea ‘ana i ke kula, e hō‘ike ‘ia kahi o ke po‘okumu a kanaka ho‘okuleana ‘ia paha iā ia no ke noi ‘ana e ninanināu i ka haumāna.

(b) Ma mua o ka ninanināu, e ho‘omaopopo ke po‘okumu a kanaka ho‘okuleana ‘ia paha i ka makua i ka pono e hiki ai ke noho pū i ka wā e ninanināu ‘ia ai. Hiki ke ninanināu ‘ia ka haumāna ma hope o ka ‘ae waha ‘ana o ka makua. ‘A‘ole e hahai ‘ia nā koina o kēia lalomāhele no ka ho‘omaopopo ‘ana a me ka ‘ae ‘ia ‘ana inā pili ka ninanināu i kekahi ‘ano hana ‘ino keiki a hana hewa ‘ē a‘e a ka makua a kekahi kanaka mahu‘i ‘ia paha o ka hale i ka haumāna.

(c) E mālama ke po‘okumu a kanaka ho‘okuleana ‘ia paha i ka palapala mo‘omō‘ali me ka inoa o ka haumāna, ka lā i ninanināu ‘ia ai, ka inoa o ka māka‘i, ka heluna pihī māka‘i a me ka heluna palapala hō‘ike māka‘i, inā loa‘a.

(d) Inā hopu ‘ia ka haumāna e nā māka‘i, e hahai ke po‘okumu a kanaka ho‘okuleana ‘ia paha i ke ka‘ina hana i ho‘ākāka ‘ia ma ka māhele 8-19-24. [Pa‘a 9/1/82; am and ren §8-19-15, 5/23/86; am and comp 7/19/93; am and comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS §§302A-1101, 302A-1112)

§8-19-24 Ka hopu ‘ia ‘ana e ka māka‘i ma ke kula. E hō‘ike ‘ia kahi o ke po‘okumu a kanaka ho‘okuleana ‘ia paha i ka māka‘i. E like me ka mea i hiki, e ho‘ouna ‘ia ka haumāna i ke ke‘ena po‘okumu no kona hopu ‘ia ‘ana e ka māka‘i. Ma ka hō‘ea ‘ana mai o ka māka‘i no ka hopu ‘ana i ka haumāna, e ho‘ā‘o pono ke po‘okumu a kanaka ho‘okuleana ‘ia paha e ho‘omaopopo i ka makua. [Pa‘a 9/1/82; am and ren §8-19-16, 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: Hawaii Const. Art. X, §3; HRS §§302A-1101, 302A-1112)

LALOMOKUNA 7

KA UKU PĀNA‘I NO KA LUKU WALE

§8-19-25 Ke kuleana uku pohō no ka luku wale. Ke ‘ike le‘a ‘ia ka luku wale ‘ana o kekahi haumāna i ka hale kula, ka pono lako kula, a i ‘ole i ke kahua kula, ‘o ka uku pāna‘i nō ia a ka haumāna a makua paha. ‘A‘ohe uku pāna‘i inā ‘a‘ole hiki ke hō‘oia i ka haumāna nāna ka hana luku wale.

(b) I loko o nā mea i ho‘ākāka ‘ia ma kēia mokuna, e ho‘oholo paha ka Moku‘āina e ‘imi i ka uku pāna‘i kūpono no ka waiwai pohō kula.

(c) Inā ho‘opa‘i ‘ia ka haumāna no ka luku wale ma lalo o kēia mokuna, ho‘omaka ke ka‘ina hana uku pāna‘i ma hope o ka pau ‘ana o ke ka‘ina hana ho‘opa‘i o kēia mokuna a mana‘o ke po‘okumu a kanaka ho‘okuleana ‘ia paha i ka ‘a‘e ‘ana o ka haumāna i nā lula i ho‘ākāka ‘ia ma kēia mokuna. [Pa‘a 5/23/86; comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §§302A-1112, 302A-1153)

§8-19-26 Nā ka'ina hana pili i ka luku wale. (a) Ka mahu'i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka luku wale 'ana o kekahi haumāna i ka hale kula, ka pono lako kula, a i 'ole i ke kahua kula, e ho'okolokolo koke ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha.

(b) Inā he hana ka luku wale e ho'opa'i 'ia ai ka haumāna ma ma lalo o kēia mokuna, e ho'okomo 'ia e ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha ma ka ho'okolokolo 'ana i koi 'ia ma lalo o nā māhele 8-19-7, 8-19-8, 8-19-9, a me ka 8-19-10, nā kū'ikena a me ka 'ikepili e kāko'o ana i ka uku pāna'i ma lalo o kēia lalomokuna. E ho'ālia 'ia ka hana pili i ka uku pāna'i a hiki i ka ho'oholo piha 'ana i ka ho'opa'i a pau nā ka'ina hana ho'opi'i kū'ē.

(c) Ma hope o ka ho'okolokolo 'ana, inā mahu'i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka haumāna nāna ka luku wale, e ho'opa'a ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka hālāwai kūkā me ka haumāna a me ka makua. Kaupalena 'ia ka po'e komo i ka hālāwai kūkā, 'o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha, ka haumāna, a me ka makua.

(d) E ho'ouna 'ē 'ia ka leka ho'omaopopo no ka hālāwai kūkā ma nā palapala ho'opihapiha 'oihana kūhelu, me ka ho'ouna a hā'awi lima pū 'ia paha i ka makua. 'A'ole loa e koi 'ia ka haumāna a makua paha e uku pāna'i ma kekahi 'ano me ka ho'omaopopo 'ole i ka makua a me ka hā'awi 'ole 'ana i ka manawa kūpono e lohe 'ia ai kona mana'o. 'O nā mea ma ka leka ho'omaopopo i ka makua nā hopena i loa'a, ka lā, ka hola, a me kahi e hālāwai kūkā ai. E ho'ouna 'ia ka leka ho'omaopopo he 'umikūmālima mau lā 'alemanaka ma ke emi loa ma mua o ka lā e hālāwai kūkā ai. No ka ho'oka'a'ike pono, 'o ka 'ōlelo o ka leka ho'omaopopo ka 'ōlelo 'ōiwi o ka makua. Hiki i ke kula ke ho'oka'a'ike ma nā 'ano a'e, e like me ke kelepona paha, i mea kāko'o i nā palapala ho'oka'a'ike ma waena o ke kula a me ka makua.

(1) E pane ka makua i ka leka ho'omaopopo i loko o 'ehiku mau lā 'alemanaka mai ka lā o ia leka ho'omaopopo.

(2) Hiki ke ho'ololi 'ia ka lā e hālāwai kūkā ai inā kelepona aku ka makua i ke kula no ka ho'onohonoho 'ana i kekahi lā hou e hālāwai kūkā ai. E noi ka makua i ke kula i ka ho'onohonoho 'ana i kekahi lā hou e hālāwai ai i loko o nā lā 'alemanaka 'ehiku ma hope o ka lā o ia leka ho'omaopopo.

(3) E 'aelike 'ia ka hālāwai kūkā a me ka 'aelike pōnolu inā emi mai ka mea pohō i \$3,500. Inā 'aelike 'ia, e palapala 'ia ia 'aelike no ka uku pāna'i ma waena o ka makua a me ke kula. Ho'okō wale 'ia nō ia palapala 'aelike inā emi mai ka mea pohō i \$3,500.

(e) Inā 'a'ohe pane a ka makua i kaleka ho'omaopopo ma loko o ka wā i hō'ike 'ia, penei ka hana a ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha:

(1) E ho'onohonoho hou i kekahi lā e hālāwai kūkā ai inā ho'oholo ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ke kūpono o ke kumu i pane 'ole ai ka makua a i 'ole inā kūpono no ke kula a i 'ole no ka haumāna; a i 'ole

(2) E ho'omaopopo i ka makua ma o ka leka i ka ho'ouna 'ia 'ana o ka palapala hō'ike mana'o no ka wā e lohe 'ia ai kona mana'o ma ka hālāwai me ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha, a ma muli o kona pane 'ole 'ana i ka palapala hō'ike mana'o, e hā'awi 'ia ana ia hihia i ke po'o kalana e ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha no ka ho'oholomua.

(f) Penei ka holo 'ana o ka hālāwai:

- (1) 'O ka po'e noho ma ka hālāwai ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha, ka haumāna, a me ka makua. Ma waho o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha o ke kula i luku wale 'ia, ka haumāna a me ka makua, 'a'ohe kanaka hou a'e e 'ae 'ia e komo ma ia hālāwai no kekahi kumu.
- (2) Ma ka hālāwai, e hō'ike aku ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ka 'ikepili i loa'a mai ka ho'okolokolo a me nā koina o ka uku pāna'i.
- (3) Inā 'ae ka haumāna a me ka makua i ka nui o ka uku pāna'i a me ke 'ano o ka uku pāna'i, e palapala ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha, ka haumāna, a me ka makua ma ka palapala 'oihana kūhelu e hō'ike kiko'i ana i ke 'ano o ka uku pāna'i a me ka lō'ihi o ka wā e uku pāna'i ai, inā emi mai ka mea pohō i \$3,500. Hiki ke uku pāna'i 'ia ma nā 'ano like 'ole, e like ho'i me ko ka haumāna a me ka makua hā'awi 'ana i ke kālā. Inā 'oi a'e ka mea pohō i \$3,500, e ho'okuleana 'ia ana ia mea i ke po'o kalana a nāna nō e ho'okuleana aku i ia mea i ka loio kuhina.
- (4) Aia nō a pau ka uku pāna'i, e mālama 'ia nā palapala a pau e pili ana i ka ho'okolokolo a me nā hālāwai ma ke kula no 'ekolu makahiki. 'A'ohe mea e pili ana i ka ho'okolokolo, nā hālāwai a me nā hanana e ka'ana 'ia aku i kekahi kanaka i pili 'ole i ia hana.
- (5) Inā ho'opuka 'ia ka palapala 'aelike a 'a'ole ho'okō ka makua a i 'ole ka haumāna i nā mea i helu 'ia ma ka 'aelike, hiki i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha ke ho'okuleana i ia mea i ke po'o kalana. E nānā ke po'o kalana i ia mea a e hana i ka mea kūpono, e like ho'i me ka ho'okuleana 'ana aku i ka loio kuhina.
- (6) Inā 'a'ole 'aelike ka haumāna a me ka makua i ka hopena i loa'a i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha, e ho'ouna ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i nā palapala a pau e pili ana i ia ho'okolokolo a me nā hālāwai me ka hō'ike pū 'ana i nā hopena a pau i loa'a, i ke po'o kalana nona ke kuleana e ho'oholo i ka mea kūpono e hana ai, e like ho'i me ka ho'okuleana 'ana paha i ka loio kuhina. Inā 'oi a'e ka mea pohō i \$3,500, e ho'okuleana aku i ia mea i ka loio kuhina. [Pa'a 5/23/86; am and comp 7/19/93; comp 5/19/97; comp 2/22/01; am and comp 9/10/09; comp **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §§302A-1112, 302A-1153)

§8-19-27 HO'OPAU 'IA [R 2/22/01]

§8-19-28 HO'OPAU 'IA [R 2/22/01]

§8-19-29 HO'OPAU 'IA [R 2/22/01]

LALOMOKUNA 8

KE KA'INA HANA NO KA HO'OPI'I A ME KA HO'OKOLOKOLO 'ANA I
KA HO'OKAE, KA HO'OULUHUA (A ME KE KEKOHALA), KA
HO'OMA'AU A ME/A I 'OLE KA HO'OPA'I PĀNA'I

§8-19-30 Ke ka'ina hana no ka ho'opi'i. (a) E hana koke ka 'oihana i nā

hana kūpono no ka ho'ōki 'ana i nā 'ano like 'ole o ka ho'okae, ka ho'ouluhūa (a me ke kekohala), a me ka ho'oma'au 'ana i kekahi haumāna ma muli o kekahi 'ano ona i ho'omalū 'ia, e like me ka mea i ho'ākāka 'ia ma ka māhele 8-19-2, no ke kāohi 'ana i ia hana a no ka ho'oponopono 'ana i nā hopena ho'okae ma luna o ke kanaka ho'opi'i/luāahi a po'e 'ē a'e paha, inā kūpono.

(b) Hiki ke waiho 'ia ke kumu ho'opi'i no nā hana kūpono 'ole a me nā hana hewa o kēia mokuna ma nā manawa a pau e:

- (1) Nā haumāna i ho'okae 'ia, ho'ouluhūa 'ia (a me ke kekohala 'ia), ho'oma'au 'ia, a ho'opa'i pāna'i 'ia paha;
- (2) Nā haumāna i 'ike maka i ka ho'okae, ka ho'ouluhūa (a me ke kekohala), ka ho'oma'au, a ka ho'opa'i pāna'i paha i kekahi haumāna;
- (3) Nā mākuā, nā kahu ho'ohiki, nā 'elele ho'ona'auao, a me ka po'e me ka palapala ho'āmana i 'ike a 'ike maka ho'i i ka ho'okae, ka ho'ouluhūa (a me ke kekohala), ka ho'oma'au, a ho'opa'i pāna'i paha i kekahi haumāna; a i 'ole
- (4) Nā limahana, ka po'e hana, a me ka po'e hana manawale'a i 'ike a 'ike maka ho'i i ka ho'okae, ka ho'ouluhūa (a me ke kekohala), ka ho'oma'au, a ho'opa'i pāna'i paha i kekahi haumāna.

(c) E waiho 'ia ke kumu ho'opi'i no nā 'a'e 'ia 'ana o kēia mokuna ma o ka Palapala Ho'opi'i Mokuna 19, Nā Lula Ho'omalū o Hawai'i Po'omana'o 8 o ka 'Oihana Ho'ona'auao o Hawai'i, a hiki ke waiho 'ia ma nā manawa a pau. Hiki na'e i ka po'e i hiki 'ole ke komo a i 'ole e koho ana e ho'ohana 'ole i ka Palapala Ho'opi'i Mokuna 19, Nā Lula Ho'omalū o Hawai'i Po'omana'o 8 o ka 'Oihana Ho'ona'auao o Hawai'i ke waiho i ke kumu ho'opi'i, ma o ka palapala kākau a i 'ole ma o ka 'ōlelo waha 'ana, me ka ha'i 'ana i kēia mau mea:

- (1) 'O ka inoa o ka mea kūpale a i 'ole ka hō'ike 'ano o ka mea kūpale i hiki ke ho'oholo 'ia 'o wai ia mea;
- (2) 'O Ka/nā lā i hana hewa 'ia ai ka ho'okae, ka ho'ouluhūa (me ke kekohala), ka ho'oma'au, a i 'ole ka ho'opa'i pāna'i i hana 'ia;
- (3) He hō'ike 'ano kū'i'o i ke 'ano i hana 'ia ai ka ho'okae, ka ho'ouluhūa (me ke kekohala), ka ho'oma'au, a i 'ole ka ho'opa'i pāna'i a me ke kūlana ho'omalū 'ia o ia kumu ho'opi'i;
- (4) He hō'ike 'ano o ka 'eha a i 'ole i ka pilikia, inā nō i loa'a; a me
- (5) 'O nā paku'ina a pau, inā nō i loa'a, e ho'opalapala 'ia ana ka hana hewa.

(d) Hiki ke hā'awi 'ia nā kumu ho'opi'i i nā kumu a i 'ole i nā limahana a pau, ke po'okumu, ka hope po'okumu, ke po'o kalana, a i 'ole i ka Civil Rights Compliance Branch. Hiki ke waiho 'ia ke kumu ho'opi'i ma ka waha ma ke alo i ke alo a i 'ole ma ke kelepona i nā kumu a i 'ole i nā limahana a pau, ke po'okumu, ka hope po'okumu, ke po'o kalana, a i 'ole i ka Civil Rights Compliance Branch.

(e) E loiloi ana ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha a i 'ole ke po'o kalana, me ka hana pū 'ana me ka Civil Rights Compliance Branch, i ke kumu ho'opi'i i mea e 'ike ai inā 'o ka mea kū'i'o i hō'ike 'ia he ho'okae, he ho'ouluhūa (me ke kekohala), he ho'oma'au, a i 'ole he ho'opa'i pāna'i nō ia. Inā 'a'ole kū nā kumu ho'opi'i ma lalo o ia lalomokuna, e ho'ouna 'ia i ke ke'ena kūpono a i 'ole i ke po'o kūpono no ka nānā 'ana.

(f) Ke waiho 'ia ke kumu ho'opi'i, penei ka hana a ke po'okumu a

kanaka ho'okuleana 'ia paha:

(1) E ho'omaka koke i ka ho'okolokolo e like me ka māhele 8-19-31; a i 'ole

(2) Inā kūpono, e mālama i ka wā e hui ai ka po'e a pau no ka ho'oponopono pōnolu i ke kumu ho'opi'i ma mua o ka ho'okolokolo kūhelu 'ana. E 'imi i kēia ala pōnolu inā wale nō 'ae ka po'e a pau no ko lākou komo 'ana. 'A'ole e koi 'ia ka po'e e ho'oponopono pololei i ke kumu ho'opi'i kekahi me kekahi. Aia nō a ho'omaka ia ala pūnolu, hiki i ka po'e ma nā 'ao'ao a pau ke ho'ōki e like me ko lākou makemake, a 'o ka hopena ka ho'omaka 'ana i ka ho'okolokolo kūhelu 'ana.

'A'ole kūpono ka ho'oponopono pūnolu inā:

(1) Kūkonukonu loa ka ho'āhewa no ka lilo 'ana paha i mea

pō'ino no ka mea ho'opi'i;

(2) 'o ka hopena he ho'opi'i kalaima kūhelu;

(3) inā pono e hō'ike aku i ia hanana i ka māka'i a i 'ole i Child Welfare Services;

(4) Aia ma ia kumu ho'opi'i kekahi ho'āhewa o ka ho'oma'au ikaika,

ho'omau 'ia a ko'iko'i loa, a i 'ole kekahi 'ano ho'okae ko'iko'i;

(5) E lewa ana kekahi ho'okolokolo a'e e pili ana i ka mea kūpale;

(6) Maopopo le'a ke kaulike 'ole o ka mana ma waena o ka po'e; a i 'ole

(7) Kūpono ka ho'okolokolo ma lalo o kēia mau 'ano.

Inā 'a'ole kūpono ka ho'oponopono pūnolu, a i 'ole hiki 'ole i ka po'e ma nā 'ao'ao a pau ke 'ae ma ka hopena holo, e ho'omaka 'ia ka ho'okolokolo e ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha me ka hahai 'ana i ka māhele 8-19-31.

(g) Hiki i ka po'e ma nā 'ao'ao a pau ke noi i ke kahapale koke mai ke po'okumu, ka hope po'okumu, ke po'o kalana, a i 'ole i Civil Rights Compliance Branch. Hiki i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha ke ho'omaka i ke kahapale koke me ke noi 'ole 'ana, inā kūpono. E no'ono'o ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ke kahapale koke me ke kūkākūkā pū 'ana me Civil Rights Compliance Branch, a inā ho'oholo 'ia he kūpono nō ke kahapale koke, e ho'omaka ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha i ke kahapale koke. E hō'oiia ka Civil Rights Compliance Branch i ka ho'okō 'ia 'ana o ke kahapale koke. He 'a'elula hou ka hahai 'ole 'ana i nā mea i 'aelike 'ia no ke kahapale koke, a 'o ka hopena kekahi ho'okolokolo hou, me nā hopena hou a me kekahi ho'oholo hou a'e. [Pa'a **NOW 17 2019**] Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §§302A-1101, 302A-1112; 5 U.S.C. §301, 42 U.S.C. §2000d et seq., 34 C.F.R. §100.9; 34 C.F.R. §101.11)

§8-19-31 Ka ho'okolokolo 'ana. (a) Ma ka hāpai 'ana i ke kumu ho'opi'i, na ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e ho'okuleana i ka mea e ho'okolokolo ana ("mea ho'okolokolo") no ka mālama 'ana i ka ho'okolokolo piha pono a kaulike. Aia nō a ho'okumu 'ia ka ho'okolokolo, e ho'ā'o pono ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha me ka hikiwawe i hiki ke ha'i aku i nā mākuia e pili ana i ka ho'okolokolo. Inā 'a'ole hiki i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha ke ka'a'ike me ka makua ma hope o kona ho'ā'o kūpono 'ana, hiki i ka mea ho'okolokolo ke hana a ho'opau i ka ho'okolokolo.

Hiki i ka mea ho'opi'i/luuahi ke hā'awi aku i nā inoa o ka po'e 'ike maka i mana'o 'ia ai he pili ko lākou 'ike i ka ho'opi'i, a e hiki ana ke hō'ike aku i ko lākou 'ikepili pili ke kumu ho'opi'i.

(b) Aia nō a loa'a i ka mea ho'okolokolo ka 'ikepili kūpono a me nā palapala a

pau i pono ai, e kālailai a e palapala ka mea ho'okolokolo i ia 'ikepili, e loiloi kaulike i ka hiki ke paulele 'ia ka po'e ma nā 'ao'ao a pau a me ka po'e 'ike maka, e hakuahua i ka 'ikepili a pau i loa'a, me ka 'ikepili e kāko'o ana i ka hana hewa a me ka 'ikepili e kāko'o ana i ka hewa 'ole, me ka no'ono'o pū 'ana i nā 'ano laha 'ole me nā 'ano nohihi o kēlā a me kēia hihia. Aia nō a pau ia hana, e ho'omākaukau ka mea ho'okolokolo i nā hopena kū'īo i loa'a a e ho'oholo no kēlā a me kēia hanana e hana ai no ka ho'opau 'ana i ka ho'okae, ka ho'ouluhua, ka ho'oma'au, a i 'ole ka ho'opa'i pāna'i a no ke kāohi 'ana i ia hana a no ka ho'oponopono 'ana i nā hopena ho'okae ma luna o ke kanaka ho'opi'i/luahia a me ke kaiaulu 'oihana. E hā'awi aku ka mea ho'okolokolo i nā hopena i loa'a ai iā ia i ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha, no ka ho'oholo 'ana i ke kū 'ole 'ana o ka 'ikepili i nā hana haumāna i pāpā 'ia ma lalo o nā māhele 8-19-6(a) a i 'ole 8-19-13(a). Ho'okō 'ia nā ho'opa'i a pau ma lalo o nā mea i ho'ākāka 'ia ma nā māhele 8-19-5 a i ka 8-19-13, e like me ka mea i launa kūpono, a me ka pono e ho'opi'i kū'ē ai.

(c) Ma ke pani 'ana o ka ho'okolokolo, e ho'oholo ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha, me ke kūkākūkā pū i ke Civil Rights Compliance Branch, inā e hā'awi 'ia nā ke'ehina hana i kekahi kanaka o ka ho'okolokolo 'ana. Inā ho'oholo 'ia e hā'awi 'ia nā ke'ehina hana, na ke po'okumu a kanaka ho'okuleana 'ia paha e ho'okō i ia mau ke'ehina hana. E hā'awi 'ia ana ke kanaka ho'opi'i/luahia i ka palapala hō'ike no ka hō'oa a hō'oa 'ole 'ia paha o nā ho'āhewa, ka hopena o ka ho'okolokolo 'ana, nā ke'ehina hana i hā'awi 'ia, a me nā hanana 'ē a'e a ka 'oihana i pili i ke kanaka ho'opi'i/luahia. E hā'awi 'ia ana ka mea kūpale i ka palapala hō'ike no ka hō'oa a hō'oa 'ole 'ia paha o nā ho'āhewa, ka hopena o ka ho'okolokolo 'ana, nā ke'ehina hana i hā'awi 'ia, a me nā hanana 'ē a'e a ka 'oihana i pili i ka mea kūpale.

(d) E ho'ā'o ka mea ho'okolokolo e ho'opau i ka ho'okolokolo 'ana ma loko o 'elima lā kula mai ka lā i ho'okuleana 'ia ai ka mea ho'okolokolo. Inā he 'elima mau lā a 'oi aku paha ka lō'ihia o ka ho'okolokolo 'ana, e hō'ike ka mea ho'okolokolo i ka po'e ma nā 'ao'ao a pau no ka pane'e ma o ka palapala, me ka hō'ike pū 'ana i ke kumu o ia pane'e, a me ka lō'ihia o nā lā e pono ai ka ho'opau pono 'ana i ka ho'okolokolo. [Pa'a **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112) (Imp: HRS §§302A-1101, 302A-1112; 5 U.S.C. §301, 42 U.S.C. §2000d et seq., 34 C.F.R. §100.9; 34 C.F.R. §101.11)

§8-19-32 Ka ho'omau i ka ho'okolokolo 'ana. E ho'okolokolo ana ka 'oihana i nā ho'āhewa no ka 'a'e 'ana i kēia lalomokuna i loko o ka ho'okomo 'ole 'ana i ke kumu ho'opi'i kūhelu a me ke kāpae 'ia 'ana o ke kumu ho'opi'i. [Pa'a **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112)

§8-19-33 Ke kōkua 'ōlelo, kōkua kākau, a me ke kāko'o kūpono 'ē a'e. E kōkua nō ka 'oihana i nā kanaka e ho'opi'i ana a e komo ana ma kekahi ho'okolokolo e like me ka mea e pono ai ma ka 'ōlelo a ma ke kākau 'ana. E kōkua nō ka 'oihana i nā kanaka kīnānā e pono ai ke kōkua ma ka ho'opi'i 'ana a i 'ole ma ke komo 'ana i kekahi ho'okolokolo. [Pa'a **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112)

§8-19-34 Ka pāpā 'ia 'ana o ka ho'opa'i pāna'i. Pāpā 'ia ka ho'opa'i pāna'i a me ka ho'ouluhua pāna'i 'ana iā ha'i ma muli o kona komo 'ana i kekahi hanana ho'omalua 'ia. [Pa'a **NOW 17 2019**] (Auth: HRS §302A-1112)

§8-19-35 Ka pono 'imi kōkua. 'A'ohē mea ma kēia mokuna e no'ono'o 'ia he kaupalena a i 'ole he hō'ole i ka pono o ke kanaka ho'opii/luaahi paha e 'imi i kekahi kōkua e like me ka mea i hā'awi 'ia ma lalo o nā kānāwai moku'āina a pekelala. He pono ko ke kanaka ho'opii/luaahi e ho'okomo i ke kumu ho'opii ho'okae me ke aupuni moku'āina a pekelala paha, a me nā ke'ena ho'okō kānāwai:

- (1) Me ka ho'okomo 'ole 'ana i ke kumu ho'opii ma lalo o kēia mokuna;
- (2) Ma ka manawa ho'okahi e ho'okomo 'ia ai ke kumu ho'opii a e hō'ike 'ia ai paha kekahi hanana ma lalo o kēia mokuna;
- (3) Ma ka wā e lewa ana ke kumu ho'opii i ho'okomo 'ia a i 'ole ka hanana i hō'ike 'ia ma lalo o kēia mokuna; a
- (4) Ma hope o ka ho'okomo 'ana i ke kumu ho'opii a i 'ole ka hō'ike 'ana i ka hanana ma lalo o kēia mokuna a pani 'ia." [Pa'a **NOW 17 2019**]
(Auth: HRS §302A-1112)

2. Ua kahaapo kihikihi a kahawaena 'ia ka 'ike e ho'opau 'ia, koe na'e nā memo kūmole a me nā memo 'ē a'e. Ua kahalalo 'ia ka 'ike hou.

3. 'A'ole i kahalalo 'ia ka 'ike hou e hō'ano hou ai i nā memo kūmole a me nā memo 'ē a'e no ka hō'ike 'ana i nā pāku'i ho'ololi a me nā mea i hō'ilii'ili 'ia.

4. E kū ana kēia mau pāku'i ho'ololi a me nā mea i hō'ilii'ili 'ia o ka mokuna 8-19, Nā Lula Ho'omalū o Hawai'i, ma ka lā 'umi ma hope o ka ho'okomo 'ia 'ana i ke ke'ena o ka Hope Kia'āina.

Ke hō'oiā'ī'o nei au i ka ho'onohono 'ia 'ana o kēia mau kope o nā lula i kāmua 'ia ma ke 'ano Ramseyer e like me ka mea i koi 'ia ma ka māhele 91-4.1, Hawai'i Revised Statutes, i 'āpono 'ia ma _____ a ho'okomo 'ia ma ke ke'ena o ka Hope Kia'āina.

UA 'ĀPONO KĀNĀWAI 'IA

Hope Loio Kuhina

CATHERINE PAYNE, Luna
Papa Ho'ona'auao

David Y. Ige
Kia'āina
Moku'āina o Hawai'i

Ka Lā: 11-07-2019

KE KE'ENA HOPE KIA'ĀINA
'19 NOV-7 P4:10

Ua ho'okomo 'ia

